

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

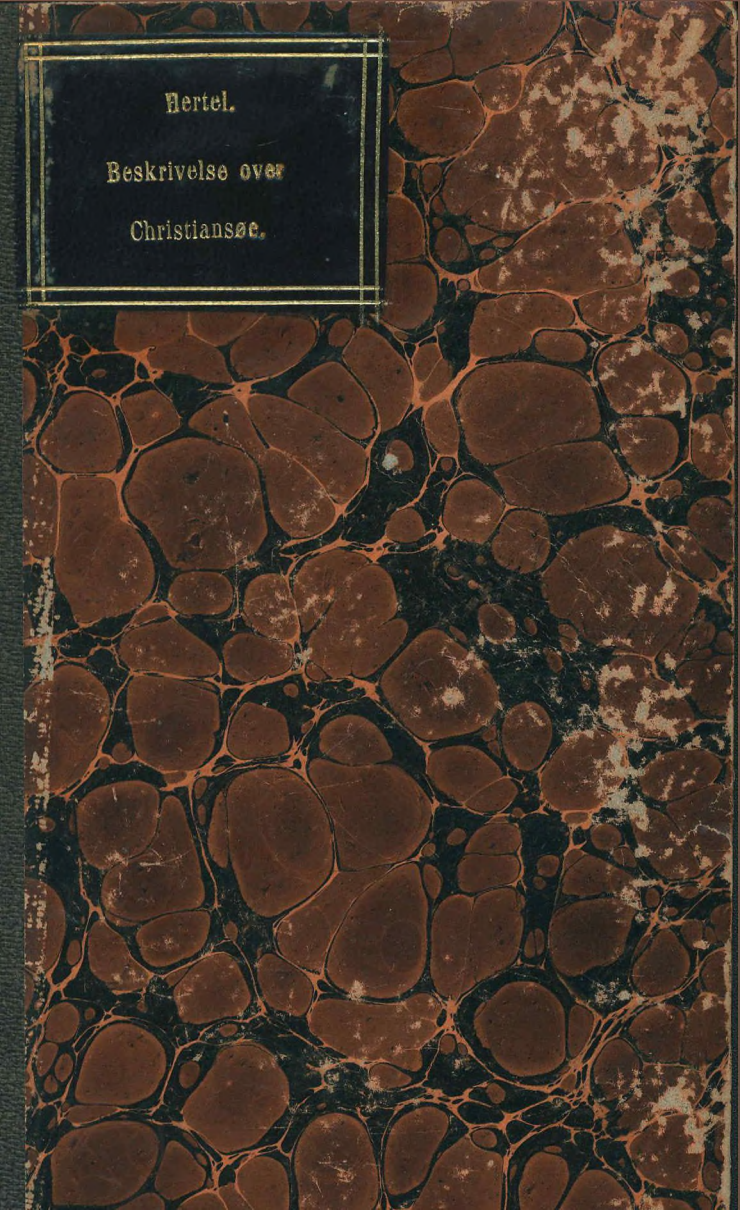
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hertel.

Beskrivelse over
Christiansøe.

Nye udførlig
B e s k r i v e l s e
over den vigtige danske Søefæstning
C h r i s t i a n s ø e
og dens 1805, kunstig indrettede
L a m p e f y r.

Af en tydsk Rejse-Journal for 1807 uddraget.
Ledtaget med Underretning og tjenlig Vejledning
for
Østsee-Farere.

Til Bedste for Danske Søemænd, som ere
geraadede i Engelsk Fangenskab.

Paa Dansk
udgivet, til det dobbelte formeret
af
Christian Best Hertel,
første residerende Capellan til Domkirken i Aarhus
og Sognepræst til Veilbye Sogn.

Aalborg, 1809.

Trykt paa Forfatterens Forlag hos
Albert Borch,
Ejer af Aalborg Stifts Adresse-Contoir og Bogtrykkerie.

S. T. Hr. Doctor og Professor Theologiae
Nicolai Edinger Balle,
Commandeur af Dannebrog,
forhen
Biskop over Sjellands Stifts
under hvis
faderlige Vejledning og blide Tilsyn
Forfatteren
forestod Lære-Embedet i 16 Aar,
først
som Præst ved det Kongelige Friderichs
Hospital og Accouchement-Huus
i Kjøbenhavn, i fem Aar,
dernæst
som Sognepræst for Verslev og Soelberg
Menigheder i Sjælland
udi elleve Aar

tilegnes
som en liden Erindring —
hos Forfatteren er
Erindringen om disse hensvundne Aar
uforglemmelig —
D i s s e B l a d e
som
et offentlig Beviis
paa
sand og uskræmtet Højagtelse
dyb Erfrygt
og
den inderligste Hengivenhed

underdanigst
af
Forfatteren.

s. T. Hr. Hans Rudolph Saabye,

Ridder af Dannebrogen,

C o n s u l

for de nordamerikanske Fristater,

F o r m a n d

for Grosserer=Societetet udi Kjøbenhavn,

i hvis

venstkabelige Huus

og gjæstfrie Familie=Kreds

Forfatteren

som Candidat til Lære=Embedet

og siden

som Præst i Kjøbenhavn og Sjælland

haver modtaget

megen Godhed

hvilken
er for ham
end mere uforglemmelig
da den
paa en venkfabelig og omhyggelig
Maade
nu atter fornyes
mod hans Søn, ved hans Ophold
ved Univerfitetet
i Kjøbenhavn,
tilegnes

D e t t e S k r i f t,
fom et offentlig, fljønt fvaagt
Erkjendtligheds Minde,
med et rørt og hengivent Hjerte

af
Forfatteren.

Forerindring.

I September Maaned indeværende Aar, lod Aarhus Stifts menneskekjærlige Biskop, Hr. Doctor og Professor Theologiae Birch, tilstille Stiftets Præsteskab en Opfordring til — omnueligt — at samle Subskription til Bidrag for at lindre de i engelsk Fangenskab værende danske Søemænds ynkværdige Forsatning. I Følge heraf, bidrog mit Landsbye = Annex, Veilbye Sogn — ved min Opmuntring fra Prædikestolen til, efter Evne at efterkomme denne Christendommens vigtige Pligt — 20 Rdlr. 56 Sk. I Aaret 1808, bidrog samme mit elskte Annex Sogn, efter lignende Anmodning, foranlediget ved foresat Stifts Øvrigheds Opfordringer, 25 Rdlr. 25 Sk. til Gavn for vore Tvillingbrødre, de tappre Norske Krigere. Men for 2 Aar

VIII

siden, 1807, offrede samme Veilbne Sogn, efter lignende Opmuntring, ved lige offentlig Krav, til de, ved Bombardementet, i Hovedstaden brandlidte Borgere — paa Fædrelandets Alter baade i Penge og Vare — i Penge 53 Rd. 75 Sk. og i Kornvare af forskjellige Sorter i alt 18 Tønder 4 Skpr.

I den følgende Maaned, October dette Aar, gik end videre Sognepræsten til Domkirken i Aarhus, Hr. Provst Bechman og tvende af Sognets anseelige agtværdige Kjøbmænd N. Malling og C. Schmidt, om med en Collect og indbød Domsognets flere Beboere til, paa samme Collect egenhændig at tegne sig for et aarligt Bidrag — saalænge Krigen vedbliver med Engelland — til oven anførte sande patriotiske Daad. Ligeledes colligerede Sognepræsten til Frue Menighed i Aarhus, Hr. Studsgaard paa samme Tid i sit Sogn, i Selskab med tvende af samme Sogns agtværdige Mænd, Kjøbmændene S. Schmidt og H. Bech. Af Domsognet opleb det aarlige Bidrag til 361 Rd. 48 Sk., og af Vor Frue Sogn til 405 Rdtr., hvilket Bidrag hvert Halvaar udbetales saalænge Krigen vedvarer.

For mig, der kjender mine Pligter og føler dem, var det tungt, ved sig en Anledning, ved gjentagne Opfordringer at være mig selv bevidst, at Evnen nu ikke længere som jeg vilde, formaaede i anførte Anledning, at tilfredsstille Hjertets inderligste Dnske. En Embedsmands svage Kræfter, særdeles mine, i min nu værende Stilling, ere snart udmattede, ved Tids Omstændigheders tiltagende Byrder, ved den immer højere stigende Dyrtd paa de, til Livets fornødne Ophold, mindst undværlige, Natur-Producter. Hidindtil var det mig en kjær Pligt ved de flere forhen givne, ikke faa Leiligheder, med Aarhus Embedsmænd, at have frembaaret villige Offere paa Fædrelandets Alter.

Men, Afløbs-Kanalerne ere nu for Tiden flere — da Goddædigheden opfordres fra saa mange Sider — end Tillsøbs-Kilderne. Dog — for paa en Maade, endnu at kunne fremdeles tilfredsstille mit Hjertes Krav og opfylde ovenmelte vigtige Pligts Følelse — pønsede jeg paa, at udfinde et Middel, der realiseret, maatte vorde mig et tjenligt Behikel, til at tilfredsstille disse tvende Følelser: Medlidenhed over lidende Brødres haarde Forsatning hos Fiender

og — at bidrage tillige med, om mueligt? til nogen nyttig Kjendskab om Landets egne — af alle danske Mænd, ikke nøje nok bekendte — Stæder og Egne. For flere andre geistlige Embedsmænd i Provindserne — naar Tilfældet var med dem, som nu med mig, saaledes beskaffet nemlig, at dette Skrift-Sprog kunde med Sandhed passende anvendes: "Sølv eller Guld haver jeg ikke, men hvad jeg haver giver jeg i Jesu Christi Nazaræi Navn — har dette Tilflugts-Middel ikke forfejlet sin Virkning, eller sin tilsigtede Hensigt, naar den valgte Gjenstand var forresten udført med nogenlunde Held?"

Beskjæftiget med at vælge en Gjenstand at udarbejde, der maatte passe til min forehavende Hensigt og tillige staae i nogenlunde nær Forbindelse med anførte Uledning til mit endnu ubestemte Valg — greb jeg i denne min Forleghed med Glæde efter Dr. Johann Christian Ficks neueste Reise zu Wasser und Land. Erlangen 1807, hvor Fæstningen Christiansøe beskrives for en Deel, paa en meget kort dog kjernefuld Maade — thi som en indfødt Bornholmer — Christiansøe ansees som en

Vart af Bornholm — døde jeg helst ved mit elskte Fædeland.

Om trent paa en halv Snees Blade i Octav-format, gav han mig, ved sine Bemærkninger over samme Fæstning, Stof til — medens der i Haderslev Bogtrykkerie arbejdes paa Fortsættelsen af Warhus Domkirkes Beskrivelse — at udarbejde nærværende lidet Skrift, der tillige er uddraget af fleres paalidelige Beretninger og ordnede efter mit Valg i §§, med angivet Indhold. I Original-Beretningerne er ingen Orden iagttaget, Doctoren har formodentlig optegnet sine Iagttagelser over Den — saaledes kalde Bornholmerne Christiansøe — ligesom de leilighedsviis forekom ham, under hans Ophold sammesteds.

Ved dette Valg havde jeg denne, ikke ugrundede Tanke, at naar denne vigtige danske Søefæstning blev noget udførligere beskrevet, end den er blevet det af Doctor Fick i anførte Reise-Journal, og Beskrivelsen tillige blev udført med nogenlunde Held, at den da vel ikke ville være uden Interesse for danske Læsere. I Hensigt til mit attraaede Djemeed med Skriftets Udgivelse smigrede jeg mig og med, at Titelen

vel ogsaa ville vække Kjøbere, saa at min Bestræbelse: at maatte gavne tillige, vel ville paa den Maade opnaaes, og at jeg saaledes vel torde vente mig et flækkeligere Bidrag til de fangne Landsmænds Løse, end jeg ellers var i Stand til at frembringe? I Tiden skal derfor aflægges offentlig Regnskab og Beløbet, naar Tryk- og Kostninger ere fradragne, overleveres Stiftets Højærværdige Hr Biskop, Dr. Birch.

At mit Valg formedelst forhen anførte Marsag faldt paa benævnte Skribent, vil heller ikke worde den retsindige Læser ukjært, naar jeg beretter, at Dr. Fick er en Christen og yttre saavel i hans Skrifter, som i hans øvrige Forhold en meget ædel, sand christelig og agtværdig Tænkemaade. I Anledning af, at hans Skibs-Capitain, Gerdes fra Kjøbenhavn holdte, naar Wind og Vejrlig tillod det, med sit Skibs Mandskab paa aaben Dække, deres Morgen- og Aften-Andagt med Bøn og Sang, udlader Doctoren som meest ovholdte sig i Kahytten og helst i Sengen, sig med: "at denne Andagt var ham hvergang som Balsom for hans Hjerte, der i Angst og Døds Fare trængte til højere Trøst og Styrke, end den, noget af de flere Philoso-

phiske Systemer var tilstrækkelig at paavise, saaberoligende som den hel. Skrift opgiver dem." Doctoren anvendte ikke sin Kundskab om og Bekjendtskab til Danmarks indfødte Landsmænd, som een eller anden Højthedsforhen har gjort ved lignende Anledning — til at forkleine heele Nationen. Han ned ved sit Ophold paa Christiansøe ægte dansk Gjæstfrihed i en høj Grad, men han gjorde sig og værdig til samme Yndest, ved sin aabne, gode Karakter og høflige Omgang. Ja — saa yndet endog, at Skolelærer Jansen sammesteds, i hvis Huus Doctoren havde baade Kost og Logis, eftergav de ham, for anførte, tiltænkte 30 Rdlr. og tog ved Afrejsen slet ingen Betalning af ham; men denne Godhed belønnede han ikke, som andre enkelte faa Individuer blandt hans Landsmænd, eller andre Udlændige ved deres Ophold i Danmarks Hovedstad med Utafnemmelighed; han viiste det ganske modsatte, billige Forhold. I dette Skrifs 29 § anfører jeg hans Bedømmelse over danske og svenske Nordens Mænd — I Norge havde han ikke rejst, han kunde folgelig af egen Erfaring, ikke anprise, eller bedømme denne kjække Nations Karakter. — Samme

Bedommelse er en uskømtet Lovtale, hvortil hans Hjerte og varme Taknemmelighed stemte ham. — Ja — af sand Erkjendtlighed dedicerer han sin sidste Rejse-Journal fra 1807, blant de flere hans udenlandske Velgjørere paa bemelte hans Rejse til Vands og Lands — ogsaa til disse tvende indenlandske danske Embedsmænd Commendant Kohl og Skolelærer Jansen, begge paa Christiansøe. Men jeg bør oplyse Læseren om, hvordan det gik til, at en tysk Læge fra Erlangen har kundet udkaste Grundlinier til Beskrivelsen af en dansk Søefæstning?

Lægen, Doctor Fick, som tilforn havde rejst i Italien, maaskee flere Lande, følte igjen Drift til, ved nye Rejser, at tilfredsstille sin Wiidebegjærlighed i fremmede Lande og rejste atter i Maret 1806, igjennem Preusens vigtigste Stæder og Egne, medens Krigen endnu vedvarede mellem Frankrig og Preusen. Overalt hvor han paa hans Gjennemreise opholdte sig nogle Dage, optegnede han de vigtigste Grundtræk til benævnte Stæders Beskrivelse, uden at udføre dem fuldstændig; lige som Udkaftet over Fæstningen Christiansøe, saaledes

udkaster han enkelte halv udfærdte Beskrivelser, eller saa kaldte Skizzer, over Hof, Plauen, Werdau, Gura, Leipzig, Wittenberg, Berlin, Potsdam, Stargard, Colberg, Treprow, Lassehue, Danzig, Elbingen, Königsberg, Erlangen, o. s. v. o. s. v. Dste var han undervejs i Livsfare og geraadede flere Gange mellem flygtende Preuser og efterjagende Franskmænd. Undertiden maatte han gaae imellem Stæderne til Fods, af Mangel paa Heste, der overalt, medens heele Landet var i den største Uroe og Fare, vare tagne i Requisition. Medens han var i Königsberg felte han Drift til at vende tilbage til sin Familie og for efter hans Tanker, at maatte desto snarere naae Erlangen igjen, vilde han gaae til Soes, men i Königsberg vare alle Fartøjer ligeledes forud tagne i Requisition af den Preussiske Konge. Han rejste altsaa derfra til Lands til Pillau, for derfra at gaae til Skibs til Rostok, eller en anden af de vestlige tydske See-Stæder. Skibet naaede de Bornholmiske Kyster, og paa Rensen saae han imidlertid i nogen Afstand, Christiansøe, men som han beretter, under Rubriqven: die erschreck=

lichste Seereise, med Forbauselse og Gysen. Ved Anskuelsen, under et, ved stormende Uveje oprørt Hav — af denne Klippemasse, der for ham hvirvlede sig mod Horizonten, troede han at øjne en Fee-Verden, eller og det Sted, hvor S* t* n selv havde opslaget sin Bøopæl og holdte sin Hoffstat. — Men endnu mere forbausset vilde Doctoren blevet, om han havde besknet de bratte Norske Fjeldklipper; Klipperne paa Christiansøe og ved de Bornholmske Kyster forestille kun Norge i Miniatur imod hine. Imidlertid gjorde Synet af Fæstningens Klipper et saa rædsomt Indtryk paa ham, at han paa- staaer, at dersom de græske og rommerske Dig- tere havde befaret Østersøen og havde fra det stormende, oprørte Hav af, øjnet Christian- søe — saa ville de sikkert der af, taget Stof til Skildringen af deres Helvede, der efter hans Tanker ville blevet langt gyseligere, end den Afmalning blev af det Helvede, som de i deres Skrifter have beskrevet. Men saa ræd- som Christiansøe ved første Anskuelse end fore- kom ham, saa hjært et Tilflugtssted blev det ham siden, efterat han forinden, undertiden med Dødsangst havde tumlet om paa Østersøen

i December Maaned i 6 Dage og nu af Frygt for at omkomme paa Havet af Kulde og Storm, trøstede sig ved Christiansøe, som hans dengang ønskeligste Rednings Middel.

Uden for Kysterne af Bornholm havde en Fisker, af hvem Capitainen kjøbte levende Fiske medens han laae og krydsede for Modvind, raadede Capitainen til, at søge Havn i Nærheden, siden den da værende Wind ville, paastod Fiskeren, vorde omvæxlet med en flyvende Storm. Men Capitainen syntes slet intet om dette gode Raad. Han foregav, at han havde Tillid og Haab til Himlens Baretægt og fortrøstede sig i øvrigt paa sit store, nye, stærke Fartøj, Neptunus o. s. v. Han holdte det og ærlig derefter ud paa Søen i de følgende 6 Dage og var imidlertid — svævende mellem Liv og Død, snart ved de danske, snart ved de svenske Kyster, nu ved Møen, nu atter igjen ved Bornholm hvor de imidlertid i en rædsom Nat, efter 6 Dages Forløb, saae det nye Lampefyur, der Naret forhen var blevet oprettet paa Christiansøe. Nu blev dette Syn for Capitainen, som et Bink fra Himmelen, der at søge Havn, for at redde

Folket og Skibet fra truende øyensynlig Undergang, om Stormen vedblev? thi da befregtede han dog tilsidst af Stormen at blive henkastet paa svensk Grund.

Efter bemelte forløbne 6 Dages og Nætters udholdte Strabadser og Skibsmandskabets Udmattelse, anvendte Capitainen alle sine Kræfter for dog at naae Fæstningen Christiansøe og til den Ende oprejste han Flag paa Fortovpen af sit Skib, som i alle Skibs-Havne er det vedtagne Signal for Lotserne, at Skibets Styrmand ønsker at havne samme Sted. Ved Anvendelsen af de herlige Anstalter paa Fæstningen til at vejlede og hjælpe Søfarende i tryk Havn, naaede de samme Havn den 14 December 1806, hvor de forbleve Naret ud, for at reparere Takkelagen og andet mere paa Skibet, som Stormen havde beskadiget. Først i Begyndelsen af Naret 1807 tiltraaede de Rejsen fra Christiansøe, hvor de atter maatte prøve Sneefog, Storm og Hagel med haart Uvejr, men i bemelte Januari Maaned naaede de dog tilsidst lykkelig til Kjøbenhavn, hvorfra Doctoren fortsatte Rejsen til Lands og naaede efterhaanden Erlangen igjen igjennem utallige Farer til Lands og Vands, med

Liv og Helbred, paa en Feber nær, som nogle Gange imidlertid — havde gjæstet ham.

Et Særsyn var dette mig ved Doctor Ficks Reise=Journal, som det maae tillades mig her at anfere, da det tilmed afgiver et uforkasteligt Beviis paa, at han var en yndet og elsket Mand og Skribent blant sine egne Landsmænd, Bekjendtere og Venner; dette Særkjende nemlig, at han paa sin sidste Reise=Beskrivelse fra Aaret 1807, haver ikke mindre Subskribenter end — 1440 og, at der blant dette Antal, er ikkun een eneste Abbonnent fra begge Rigerne Danmark og Norge — en Kjøbmand Koch i Kjøbenhavn, der havde tegnet sig for 40 Exemplarer. Siden jeg deraf seer, at kun 40 Exemplarer have circuleret i Danmark af dette interessante Skrift, undtagen de Exemplarer der siden efter, ved Omtrykning ved de tydske Messer, kan være indførte i Landet, haver jeg med fuldt Overlæg været vel udførlig i nærværende Anmeldelse saavel over Skribenten, som over Skriftet, siden jeg af anførte Omstændigheder, staaer i den uforgribelige Formeening, at hverken Lægen D. Fick, eller hans neueste Reise zu Wasser

und Land, ere saa bekjendte hos os, som de dog begge fortjene.

Vel have vi af trykte Skrifter over Bornholm og Christiansøe — foruden Bornholmeren Litterat. Skougaard's Bornholms Beskrivelse første Deel Kjøbenhavn 1804, der leverer Landets Natur-Historie og hvorudi Christiansøe blot allene nævnes et Par Steder. — Generalmajor og Hof-Bogmester de Thuræ Bornholms og Christiansøes Beskrivelse, Kjøbenhavn 1756 i Folio Format med Kobber, om hvilket Bærk, skjønt det forresten er det eneste Hovedskrift vi hidtil eje over disse tvende vigtige Steder; ovennulte Skougaard beretter loco citato p. VIII, at Hælften af samme er udfreven af Peder Resens latinske Manuskrift over bemelte Steder, forfattet for omtrent 125 Aar siden. — Det er, i indeværende Aar 1809, just netop 125 Aar siden, at Fæstningen Christiansøe blev anlagt og — endelig allersenest efter Thuræ Tid, Biskop og Procanz. Pontoppidans Atlas Tom. I—III og VI; Men naar denne Omstændighed maae af Læseren tages i Overvejelse, at ingen af begge disse Skribenter, hverken de Thuræ, eller Pon-

toppidan — i hvis Theat. Dan. vet. et mod. baade Bornholm og Christiansøe forekomme Tom. I. p. 136-140. have nogensinde selv været paa Christiansøe, samt tillige, at mange af Thuræ Efterretninger ere tilmed upaalidelige, Skougard loc. cit. p. IV og IX. og Professor Andresens Taler, Odense 1808 p. 33, formoder jeg, at nærværende nye udførlige Beskrivelse over Fæstningen Christiansøe ikke vil blive ukjerkommen for Læsere, som ynde nøyagtige Beskrivelser over Landets egne Steder, Søehavne, eller Fæstninger.

Desuden var Fæstningen Christiansøe langt fra ikke det, i Aaret 1756 — 58, som den siden efterhaanden er blevet til — efter 53 Aars Forløb. Den har tilmed endog i indeværende 19 Aarhundrede modtaget mange store og herlige Indretninger og Forbedringer, hvilke Læseren, uden nøyere Paaviisning her i Forerindringen, der allerede er bleven udførligere, end jeg agtede, vel vil finde i selve Beskrivelsen.

Nærværende Beskrivelse bliver saaledes den anden fornøiede Beskrivelse over denne vigtige Danske Søefæstning — siden Aaret 1684. Men tvende Beskrivelser over Christiansøe

i et Tidrum af 125 Aar — siden den Tid den blev anlagt til en Fæstning og allerførst omskiftede Benævnelsen af Ertholmene med Navnet Christiansøe — kan vel neppe anses overflødige; allerhelst siden begge Beskrivelser, hiin og denne, ere saavel indvortes, i Indhold og Stil, ligesaa forskjellige fra hinanden, som de ere det samme udvortes, i Hensyn til begges Formater. Den ældste — 53 Aar gamle, er storstiilet og i Folio Format med Kobber. Nærværende derimod, den yngste, er smaa-stiilet — en tynd Octav uden Kobber.

Dog — maatte Uffætningen af dette lidet Skrift, hvis Dplag og Kun er lidet og ubetydeligt, svare til min Forventning og imidlertid vinde Publici Bisald i den Grad, at et nyt Dplag fandtes i Tiden fornøden, forbinder jeg mig til at forsyne samme med Efterstik af: Prospect af Fæstningen fra den sydlige Side, samt med et Kort over hele Christiansøe, med begge disse Kobber har D. Fick givet sin original Rejse-Journal; Men mit allerede angivne og tilsigtede Djemeed med dette Skrifs snarest Udgivelse, som mueligt var, tillod mig ik-

ke, at tøve saa længe, indtil begge Dele strax kunde medfølge Skriftets Udgivelse.

Smidlertid vil benævnte Kort frembyde ligesaa megen Interesse for danske Geographer, som de Svemænd, der agte at befare Østersøen vil af samme have Gavn og sand Tjeneste, siden ethvert Klippeskjær og hvert et Bartegn er paa samme Kort affat med Tal, Fodmaalet er ligeledes overalt betegnet med Tal. Ved saadan en Lejlighed kunde tilmed Doctorens Bemærkninger over Landet Bornholm, som jeg denne Gang har forbigaaet i hans neueste Reise-Journal — vorde rettede; de ere ikke alle lige rigtige eller paalidelige. Doctoren har ingenstinde selv været der, eller bereist Landet, men haver, som han selv beretter, optegnet hans Bemærkninger over Bornholm efter de Beretninger, som mundtlig bleve ham meddeelte af andre, medens han opholdte sig paa Christiansøe — og mundtlige Sagn trænge, som alleroftest — til Berigtigelse.

Uden at befrygte ublid Bedømmelse af den kyndige Recensent og Læser, overleverer jeg da i Publicums Hænder — nærværende nye, udførlige Bemærkninger over Fæstningen Christi-

ansøe, der tildeels ere optegnede af et upartiff
 Djensvidne, som paa Fæstningen har i Maret
 1806 selv iagttaget, hvad han beretter om den
 og lod trykke det følgende Aar 1807 i Erlan-
 gen. — Hvilket den ældste Chorograph der-
 imod, der første Gang beskrev Christiansøe, ik-
 ke paa selve Steedet personlig selv har iagttaget.
 — Heller ikke ere disse her leverede Bemærknin-
 ger — saavidt jeg i det mindste veed, forhen at
 læse i noget Danff Skrift — saalidet som i de
 flere Statistiske Ofterretninger, som vi i den
 senere Tid ere berigede med, om hore egne Lan-
 des Steder og Egne.

Nye udførlig
chorrographisk, historisk, statistisk
oeconomisk

B e s k r i v e l s e

over den vigtige danske Søefæstning

C h r i s t i a n s b o e.

Af

Christian West Hertel.

Skriftets Indhold.

	Side VII
Forevindring	1
§. 1. Fæstningens Beliggenhed	2
§. 2. Fæstningens Clima	4
§. 3. Fæstningens Vældvand	5
§. 4. Fæstningens Størrelse	5
§. 5. Fæstningens ældste, ældre og Nutids Historie	9
§. 6. Fæstningens Anlæg i Aaret 1684	10
§. 7. Fæstningens Havn	12
§. 8. Tvende Skucpenge bleve myntede i Anledning af dette nye Forsvars- Anlæg	14
§. 9. Fæstningens Indretning	15
§. 10. Fæstningens Garnison eller Besætning	16
§. 11. Fæstningens offentlige Bygninger, Fol- ketallet og dets Inddeling	18
§. 12. Den arbejdende Folke-Classes Vin- ningsvei paa Fæstningen	20
§. 13. Skole-Ungdommens Antal paa Chri- stiansøe i Aarene 1806 og 1807	21
§. 14. Have-Anlæg blandt Klipperne	23
§. 15. Steenbrudet paa Christiansøe	24
§. 16. Indvaanernes Levemaade paa Fæstningen	27
§. 17. Selfabelighed blant den høiere Classe af Fæstningens Beboere	27

§. 18.	Bestyrelsen og Ordens Haandthævelse paa Fæstningen	28
§. 19.	Lægekunstens Forsatning paa Fæstningen	30
§. 20.	Dyr og Fugle paa Christiansøe .	31
§. 21.	Jagttagelser over Edderfuglen, anstils- lede paa Fæstningen Christiansøe .	33
§. 22.	Fiskefangsten i Fæstningens Farvande	51
§. 23.	Østersøens særegne Egenskaber .	53
§. 24.	Grunden til den store Øveffade ubi Østersøen, end paa andre Verdens Hav	56
§. 25.	Det kunstig indrettede Lampefyur paa Christiansøe i Aaret 1805 .	59
§. 26.	Steenkuls-Fyret paa Bornholm .	63
§. 27.	Gavnlig Veiledning og for Østsee-Fa- rere tienlig Underretning . . .	64
§. 28.	Beretning om Ankerplads og de bedste Havne paa Landet Bornholm .	70
§. 29.	Et svensk tremastet Skib forliset paa dets Reise til Stralsund den 26de Decbr. Mandskabet reddes .	74
§. 30.	Commendant Kohls hæderfulde Beløn- ning for udøvet ædel Daad .	84
§. 31.	Sammenligning mellem den ældre 1756 trykte Beskrivelse over Christiansøe, og denne nærværende nye . . .	88

N o e
Chorographisk, historisk
statistisk, oeconomisk
Beskrivelse
over den vigtige danske Søefastning
Christiansøe.

§ 1.

Dens Beliggenhed.

Det halvtisse Land — Østersøen — ligger sig, to
Mile norden for Bornholm under den 55 Grad 13
Minuters nordlige Brede, højt over Vandfladen,
Fem ulige store Steenklipper, der ligge omtrent i
en Række; disse bleve fordm af Søefarende al-
mindelig kaldte Ertholmene, men den største af
disse 5 Klippe-Øer blev af den danske Regjering til-
lagt Navnet Christiansøe, da Kong Chris-

ftian den Femte lod i Maret 1684 disse Klipper tage formelig i dansk Besiddelse. Enhver af de øvrige Klipper have desuden deres særegne Navne og de trende største af dem hedder Christiansøe, Friderichsholm og Græsholmen. Imellem de tvende første anførte løber en Havbugt — en Søetunge, der gjør et Stræde af 125 til 250 Gods Maal. Disse tvende Klipper ere forenede ved en Flydebroe paa det smalleste Sted over Havet, hvilken Broe lægges i stormende Uveir op paa hver sin Side af Havnen, at den ikke skal sønderlaaes af Bølgerne. Begge disse Klipper ere beboede og befæstede og udgjøre begge tilligemed den mellemlobende Havbugt, 817,200 Gods Maal. Desuagtet kan man dog ved en Spadsere-Tour passere begge Klipperne paa Omrænden til Havet, langs med Batterierne, i en Tid af 28 til 30 Minuter. En tilreisende Fremmed maa til saadan en Spadseretour være forsynet med Comandantens Tilladelse.

§ 2.

Fæstningens Clima.

Christiansøe ligger under den 32 Grad 27 Minuters Længde fra Ferrøe og Luften ligner den almindelige paa Rigets øvrige Ejlände; vel er den

der paa Fæstningen vindig og vaad, men dog ikke ret meget kold, efterdi Haddampene fra alle Sider temporerer den ellers strenge Winter-Kulde; derfor mærker man og meget sjelden der paa Stedet til en saa streng Kulde, som man ellers overalt føler i de Egne paa det faste Land, der ligge under anførte nordlig Brede, nemlig 55 Grad 13 Minuter. Doctor J. E. Fick beretter, at December Maaned 1806 udmærkede sig ligesaa meget ved saa mild Veirligt, at han flere Dage kunde opholde sig Eftermiddagen igjennem i Haven — som denne Maaned samme Aar udmærkede sig ved heftige Stormvinde, saa at man i selve Fæstningens Havn maatte befæste Skibene med dobbelt Tov. Ved stærk og heftig Storm regner det der altid, skjønt der ellers ikke falder en Draabe Vand andresteder, i det nemlig, at Bølgerne, medens de voldsom og med megen Bragen brækkes mod Steenklipperne, blive derved drevne op ligesom Støvsfyer over Den med saadan en Styrke, at de igjen falde paa den anden Side Den i Havet. Med hvilken Uroe og Allarm, Bulder og Susen dette skeer, kan kun den forestille sig, som selv har hørt sliq Raslen — Geisde — og hvor man samme Tid seer Naturen rundt om ligesom i Oprør; men neppe staaer man et Kvarteers Tid under aaben Himmel i saa-

dan Storm, førend man imidlertid vorder vaad til Kroppen af ansørte Vølgestøv Regn.

§ 3.

Fæstningens Vældvand.

Disse Klipper, som rundt om paa alle Sider ere omkringgivne af det salte Hav, have dog denne saare vigtige Fordeel, at de kjende til ingen Mangel paa fersk Vand, have heller ikke Besværighed for at faae det, siden der paa Christiansøe allene, ere ikke mindre end 5 ferske Vandkilder fordeelte, der vælde ud af Klippe-Grunden, hvoraf hver giver ej allene sund klar fersk Vand, men yder det endog i saadan Overflødighed, at alle de Skibe der anløbe Havnen paa Christiansøe — 3 Fredstider har man talt 300 hver Aar, undertiden endog derover — blive der forsynede med fersk Vand, saameget som de ville have, naar Skibs-Capitainerne forinden have erholdt Commandantens Tilladelse dertil.

Dette ypperlige Vældvand overgaaer endog det Villauske, der i det baltiske Hav var anseet for det klareste og bedste ferske Vand, førend Vældvandet paa Christiansøe blev bekjendt — paaستاer Doctoren. Imidlertid er det mærkeligt, at Friederichsholm, der ikke ligger i længere Afstand fra

Christiansøe, end at en let Flydebroe foreener begge — ejer hidtil aldeles intet Kilde-Vældvand.

§ 4.

Fæstningens Størrelse.

Vel er Fodmaalet af lige saa forskjellig Størrelse, som Mavn, men det Fodmaal Doctoren har vedtaget i sin Rejse-Journal, er det Rhinlandsk, og i Almindelighed er antaget, at der af Rhinlandsk Fodmaal gaaer tvende Fødder, for at udgjøre en dansk Allen-Maal.

Christiansøe er 1200 Fod lang og 460 Fod bred; dens Flade-Indhold udgjør 552,000 □ Fod. Friderichsholm er 950 Fod lang, 520 Fod bred; dens Flade-Indhold er 114,000 □ Fod. Havnen er 840 Fod lang, 180 Fod bred og 151,200 □ Fod er dens Flade-Indhold. Græsholmen er 130 Fod lang, 520 Fod bred og 379,600 □ Fod er dens Flade-Indhold. Afstanden mellem Græsholmen og Christiansøe er 640 Fod.

§ 5.

Klippernes ældste, ældre og Nutids Historie.

Den ældste af Landets Historiekrivere der beretter Anledningen til de Danstes Etablisement

og til Fæstningens Anlæg er Procanzl. Bisk. Pontoppidan Theat. Dan. vet. et moder. Bremen 1730. Tom. 1. p. 140. Han grunder Beretningen paa et Folkesagn, hvilket de Skribenter, der efter hans Tid have meldet om denne Sag, have udfre-
 vet efter ham, som General Major Thure Beskrivelse over Bornholm og Christiansøe, Kjøbenhavn 1758. Hofman i Fortsættelsen af Atl. Dan. Tom. III. p. 229-255. Kjøbenhavn 1767 og Tom. VI. Kjøbenhavn 1774, og endelig D. Johan Christian Fick i hans neueste Reise zu Wasser und Land. Erlangen 1807. Anledningen skal have været — Relata refero — følgende: Kong Carl 11 i Sverrig havde fattet Anslag at ville gjøre Ertholmene til en fortificeret Havn, til hvilket Brug Christian den Femte, ved et heldigt Prævenire, virkelig snart derefter gjorde den og gav dem Navnet Christiansøe, hvilket Navn ombyttet med Ertholmene, Fæstningen siden den Tid har beholdt. Bemeldte Carl den 11 havde allerede ladet den Admiral, der med en Afdeling af den svenske Orlogsskvaade laae paa Nøhden ved Carlskrone, indhændige en forseglet Kongelig Ordre, hvilken Admiralen først skulle aabne, naar han havde naaet en vist bestemt Højde i Søen. Men hvad skeer? Samme Admiral havde en Favorit-Hund — formodentlig en Puddel — inden Borde; den-

ne Hund — hvilken Admiralsens Jæger eller Kammer tjener — der var en indfødt, troe dansk Mand, — formodentlig maa have lært, at bære et eller andet i Munden, eller, som det almindelig hedder: „at bringe hjer“; denne Hund, der var meget afholdt af Admiralen, havde Frihed at snappe hvad han i Cabytten eller Cabinettet kunne faae fat paa, for at spørge dermed, havde paa sidste Sted grebet iblandt andet denne Kongelige Ordre, legte med den og bragte den sønderslidt ud paa Dækket til den ommeldte Jæger, som tog Stykkerne af samme fra Hunden og kastede af Nysgjærrighed sine Øjne hist og her derudi. Snart mærkede han Ordrens Hensigt — især da samme skal tillige have ytret fjendtlige Udfigter paa Bornholm i Fremtidstiden, naar man først havde taget Ertholmene i Besiddelse, for der at indrette om mueligt? — en Havn for den svenske Orlogs-Flaade. Jægeren stikker uformærkt Stumperne af den sønderslidte Ordre til sig, gjør sig strax derpaa usynlig og flygter over til Sjælland, rejser i største Skynding til Kjøbenhavn, hvor han paa Slottet afgiver Stykkerne af den svenske Konges Ordre o. s. v. Fra Danmarks Side var man i den Anledning strax betænkt paa, allersnarest at bemægtige sig Ertholmene, for derved at tilintetgjøre den svenske Konges Anslag, som selv at kunde benytte Stedet, thi

hidtil vare disse Klippe-Der — der laae i et aabent Hav og vare ubeboede — dubiæ possessionis. Indtil den Tid havde de nærmest boende Bornholmer fra Fiskerlejet Gudhjem, især betjent sig fra Arilds Tid af Fæstningens Klipper, ligesom de endnu aarlig betjene sig af dem, til at drage sine Vaad i Land, behandle sine Sild og anden Fisk. Atl. Dan. Tom. III. p. 229, og udbrede deres Fiskergarn paa Klipperne, imellem hvilke de benyttede sig af Fiskeriet, som til alletider haver der sammesteds været overflødig. Der forbleve Gudhjemmene næsten hele Sommeren og levede af den Fisk de daglig fangede, men Brød og det øvrige til Livets Ophold, tog de med sig fra Bornholm, eller hentede det efterhaanden, ved at affætte deres Fisk sammesteds. Henimod Vinteren søgde de atter Bornholm. Atl. Tom. III. p. 279. I de ældste Tider derimod tjente disse Steenklipper Søersøvere til Smuthuller, der overalt streifede omkring paa Østersøen og plyndrede ej allene de Søfarende, men gjorde endog Streifetoge ind paa Landene rundt om. De forskjellige Klippe-Udhuulinger hist og her mellem Steenklipperne, som endnu ere der at see, ere fra den Tid af med megen Møje udhuulede af hine Røvere og disse Huuler tjente de saa kaldte Fitaliebrødre eller Søersøvere saavel til Ophold, som til Skjul, naar de bleve efterjagede.

§ 6.

Fæstningens Anlæg 1684.

I Anledning af den i foregaaende § anførte Beretning, befalede Kong Christian den Femte Admiral Span ufortøvet at bemægtige sig Ertholmene for at lade dem befæste. Den 2den Junii 1684 landede bemeldte Admiral mellem disse Klipper Atl. Dan. Tom. VI. p. 230. Han medbragte General Major von Osten og Christopher Sehested og overførte tillige tvende Compagnier norske Soldater med Ingenjører.

Med dette Mandskab begyndte de ufortøvet strax at arbeide paa, at anlægge Fæstningsværker, medens Herrerne camperte under Telte tilligemed Mandskabet. Allerede den 19de Juni samme Aar blev af de Herrer Sehested og Admiral Span Grundstenen lagt til det nu værende store stærke runde Taarn, som er en Art Castel paa Christianssøe efter afsluttet Gudstjeneste og Prædiker under aaben Himmel, under Canonernes Torden fra de danske Skibe og Trompeters Lyd.

Da de Herrer Sehested og Span siden efter rejste igjen hjem til Kjøbenhavn, blev en Oberst ved Navn Chouche ron udseet til at bestyre Fæstnings- Arbeidet, der paa de høje Klippetopper, som forneden havde en Dybde af 20 til 30 Favn

Band, anlagde Bastioner og Obersten benyttede sig saavel af dette lidet og uordentlige Terrain, at Anlægget er endog af Kjendere blevet berømt.

§ 7.

Fæstningens Havn.

Det næste Aar 1685 blev den 20 May Grundstenen lagt til det mindre Castels-Taarn, som blev opført paa Friderichsholm, hvilken Hofman Atl. Dan. Tom. VI. l. cit. urigtig kalder Boholmen. Derpaa rensede man Havbugten imellem disse tvende største Klipper Christiansøe og Friderichsholm, hvorved der blev dannet en beqvem Havn og saa stor tillige, at den kan rumme omtrent 30 Skibe paa engang af ulige Størrelse. — Disse tvende Klipper bleve foreenede med en Flydebroe over det smalleste Pas mellem begge Øerne. Dog har Fæstningens Havn i de senere Tider faaet sine vigtigste og beqvemteste Indretninger til Lettelse for Søfarten, under Commandanten von Kohl, der efter Haanden har projecteert dem, og disse Forbedringer ere derefter med Kongelig Tilladelse udførte igjennem Admiralitetet, der fandt dem passende, thi Fæstningen sorterer under dette Collegio. Saaledes blev Lampefyret først 1805 indrettet. Ligeledes er Havnen indvendig forsy-

net paa begge Sider med stærke Jernringe i Klipperne, for i stærk Storm at befæste Skibene mod dens ødelæggende Paavirkning. I Ufred, besynderlig naar Fæstningen trues med Overrumpling, som med Grund befrygtedes dengang den engelske Flaade under Admiralerne Parker og Nelson nærmede sig Farvandene ved Christiansøe, efter fuldendt Bombardement paa Forsvars-Anstalterne uden for Kjøbenhavn, bleve begge Indgangene til Havnen spærrede med stærke Jern-Lænker, der bleve trukne over Havbugten mellem Christiansøe og Friderichsholm, m. m.

Græsholmen er den svageste Punct paa hele Fæstningen, eftersom denne Klippe er ubeboet og ubefæstet og ligger tilmed saa nær, at en Fjende vel kunne benytte den, ved derfra at beskyde Fæstningen. Alligevel har dog — siden Fæstningens Anlæg — ingen Fare været at befrygte fra den Side, eftersom Fjenden ikke der kan paa nogen Maade skjule, eller indgrave sig; et fjendtlig Forsøg vilde desforuden være i saa Fald paa dette Sted udsat for Fæstningens Canoner, der fra alle Puncter kan lange denne Klippe:De.

§ 8.

Tvende Skuepenge bleve myntede i
Anledning af dette ny Forsvars
Anlæg.

Kong Christian den Femte lod, i Anledning af denne nye Søefæstnings Anlæg, præge i Guld og Sølv tvende forskjellige store og smukke Skuepenge. Paa den første Side af den eene sees Kongens Brystbillede, omgivet med Trophæer, hvorunder læses efterfølgende Indskrift: *Erholmia, antea ignobilis Codani filia, nunc ausu plus quam Herculeo Christiani Quinti, nobilitata. Neptuno disponsata, Regi Gloriam, Regnis utilitatem parturit, posthac Christiansoe.* Paa Reversen forestilles nogenledes den nye Fæstning, over hvilken der svæber et Dye fra Horizonten med denne Omskrift:

Defendit et Auger.

Bed Dyet tilsigtes formodentlig Forsynets Varetægt over Danmark, maaskee og til den ovenfor anførte Anledning til denne vigtige Fæstnings Anlæg; neden under læses:

Mediis jam Portus in Undis.

Den anden ligesaa vægtig, skønne Skuepenge, giver Beskuelsen af den nye Søehavn, særdeles

godt afbildet, oven over hvilken læses: *Flectit ad Obsequium cautes et pectora flectit; dernæst disse Ord: Defendit et auget. Mediis jam portus in undis. Paa Reversen staaer: Ertholmia, antepisiatorum famula, nunc arbitra Codani Maris, ante in hospita scopulis, abrupta cautibus, nunc Anno 1684 ausu plus quam Herculeo, Christiani Quinti August. Daniæ Norvegiæ Monarchæ, tutela Balthis, Asylum negatiantium regnorum gloria ex Castello Saxeo arcet hostilia, amicos placide recepta — posthac Christiansøe. Anførte Indskrift er tillige meget ziirligt indhugget i en Steen, oven over Indgangen eller Porten til Castellet paa Christiansøe og er endnu, skjønt den er 125 Aar gammel og med Møye indhugget, baade læselig og smuk.*

Dette Anlægs høje Stifter, Christian den Femte rejste, 3 Aar efter dens moysomme Anlæg, selv derover for at tage Fæstningen i Øjsyn. Han løb med en Fregat ind i Havnen den 11 May 1687 og tilkjendegav sit høje Bifald med Indretningen. Men han blev der kun en halv Dag, da han den samme Dag sildig lod sig sætte over paa Bornholm, hvor han forblev i nogle Dage.

§ 9.

Fæstningens Indretning.

Foruden det store runde Castelstaarn paa Christi ansøe, ere der sammesteds anlagde Fem Batterier og det saaledes, at alle 5 Bastioner kan bestryge ej allene begge Mundinger, eller Indgange til Havnen; men endogsaa alle de Puncter paa Berne, hvor fjendtlige Fartøjer kunne nærme sig.

Paa Friderichsholm ere der anlagde tvende Bastioner foruden det mindre Castelstaarn sammesteds. Forinden dette Anlæg lod sig udføre, bleve Klippetoppene jevnet med utrolig Møye, Fordybningerne paa Klipperne bleve opfyldte med Stene og saaledes planerede, at frie Udgang er aabnet fra det ene Batterie til det andet og Vejene ere nemme at passere imellem Bastionerne.

Mørsere saavelsom Canoner, hvormed Fæstningen er beplantet, ere paa alle Batterierne forsynede med Skandsekurve, anlagde i Pyramidal Form, belagde med Leer, Jord og Græstørv, der ydermere ere befæstede med stærke Pløkke m. m.

§ 10.

Fæstningens Garnison eller
Besætning.

I Fredstider er Mandskabet kun lidet, nemlig 90 Mand stærk, men i Krigstider bliver Fæstningen forsynet med Artillerister, oversendte fra Kjøbenhavn, foruden nogle hundrede Mænd overførte fra Bornholm, af sammes vel bevæbnede og vel organiseerte Land-Milij, der i Troeskab og Tapperhed er det ganske modsatte af Marinere, der i indeværende Aar 1809 bleve skikkede over fra Kjøbenhavn til Søfæstningens Christiansøes Forsvar.

Under de Engelske Admiralers Parker og Nelsons Bombardement paa Kjøbenhavns Kied den 2 April 1801 bleve 600 Mand udvalgt Bornholmsk Milij overførte til Garnisonens Forstærkning og til Fæstningens Forsvar. Dette Detaschement forblev der sammesteds saalænge Nelson passerede Sundet og indtil Stilstand eller Fred blev sluttet mellem Engelland og Danmark.

I Fredstider derimod er Personalet følgende: Commandanten, der altid vælges og ansættes af Sø-Etatens fjæffe Officerer, en Capitain, som tillige er Overconducteur, en Lieutenant, en Fændrich og en Auditeur, en Feltstjer, 2 Sergeanter,

2 Corporaler, 2 Tambourer, en Profos og 90 Soldater. Desforuden er der en Artillerie-Capitain, en Lieutenant, 6 Constabler og 12 Under-Constabler. Pontop. Atl. Tom. VI. p. 448. Til de øvrige Officianter høre Præsten, Degn, Skolelærer, Proviantss- eller Magazin-Forvalter og Lægen, der tillige i en Person er Apotheker. Foruden Smedde, Tømmermænd, Lodser, der have en Olsdermand til Anfører, endelig et Antal Matroser.

§ II.

Fæstningens offentlige Bygninger, Folketallet og dets Inddeeling.

Kirken er paa Christiansøe indrettet i Grunden eller Underdeelen af Castels-Taarnet, i Form af en Halvirkel, i hvis Midte Prædikestolen er oprejst. I Kirken er ingen særskildt Afdeeling, Pulpitur eller Gallerje; Menigheden tage Plads paa Gulvet ligesom paa et Parterre. Kun beklager man, at Kirken er temmelig mørk og at man der maa savne et Orgel, eller i det mindste et Positiv o. s. v. For nærværende findes saavel paa Christiansøe som paa Friderichsholm et Antal af 74 Huuse eller Baanigstæder, i hvilke der findes et Personale af Fire hundrede og Sex og fyrgetyve Mennesker. Alle Bygninger

paa Fæstningen tilhøre Kongen, som Ejendoms-
Herre og disse Huuse beboes frit, saa nær som
Gjæstgiver-Huuset, af hvilket den der paatager sig
at være Gjæstgiver eller Værtshuusmand paa
Fæstningen, maa svare 100 Rixdaler aarlig i
Forpagtnings-Penge, hvilke beregnes Kongens
Kasse til Indtægt. Alle Bygninger blive repara-
rede paa Kongelig Bekostning og Bygnings-Mate-
rialier blive til sammes Fornødenhed udleverte af
det der værende Kongelige Magazin. For nærvæ-
rende Tid, beretter Doctoren, lader det som man
havde gjort sig det til en Regel, efterhaanden at
henlægge de fleste Bygninger, hellere til Christian-
søe, end Fridrichsholm, uagtet man ved Fæstnin-
gens Uulæg, strax fra Begyndelsen af, opbygte
Vaaninger paa selve F r i d e r i c h s h o l m for Præ-
sten, Lægen, Degnen og Skolelæreren, ligesom
man og der anlagde Værtshuuset o. s. v. Paa
Ch r i s t i a n s ø e, hvor det største og vigtigste Cas-
tel er opført, hvor Kirken ogsaa er indrettet, fin-
des Commandantens Vaaning, der er en stor for-
treffelig og meget net indrettet Boelig, den er den
smukkeste Bygning paa Fæstningen. Her ere tilli-
ge de nye opbygte Caserner henlagde, foruden det
store Kongelige Pakhuus, Magazin, Vejrmøl-
len o. s. v.

Disse Klippebeboere udgiøre følgende Folke-
Classer, Garnisonen, der udi Fredstider beløber
sig til omtrent 90 Mænd, Lodser — disse ere mange
og have til Formand og Bestyrer en Oldermænd —
Resten ere Matroser og Fiskere. Atl. T. VI.

§ 12.

Den arbejdende Folke-Classes Vienærings-Bej.

Der gives meget faa Svæsteder, hvor enten en
Soldat eller Matros, naar han ellers vil arbejde,
kan fortjene saa meget, som paa Fæstningen Chri-
stiansøe; thi finder han undertiden ingen Fortje-
neste i Havnen ved fremmede Skibes Indladning
eller Udlosning, Kjøthalen, Kalfatren o. s. v.,
hvorved en Daglejer betales godt, saa kan og maa
han frit fare ud af Havnen med sin Baad og han
kan, enten paa den nordre, eller søndre Side af
Fæstningen, naar Søen ikke er alt for uroelig, el-
ler Havet stormende, inden 3 til 4 Timers Forløb,
håve allerede fanget Fisk for 1 Rixdalers Værd,
og saadan en Fangst ansees kun for meget maade-
lig, eller en tarvelig Dagleje.

For Indbaanerne der paa Fæstningen er Fiske-
fangsten den almindeligste Nærings-Bej og den
vigtigste Erhvervs Kilde. Doctoren beretter, at

naar det var stille Luft og Veirliget var mildt, fandt han en stor Fornøjelse i, daglig om Formiddagen, at gaae op paa Dens højeste Punt — Møllebanken — hvorfra han, snart i længere, snart i kortere Afstand fra Fæstningen, kunde tælle 40 til 45 — ja undertiden flere — Baade, der alle vare beskæftigede med at fiske. Ligeledes var det ham et glædeligt Syn, naar han samme Dag omtrent Kl. 1 flet, var gaaet ned til Havnen, hvor han da saae alle disse Baade, at roe hjem efter og lægge op til Bryggen, enhver Baad med sin erhvervede Betsignelse. Af saadan en Dags Gangst bleve alserførst alle Indvaanerne forsynede med hvilken Sort Fisk de for den Dag ønskede sig; Resten blev opkjøbt af Fisker-Selskabet og med dets Fiskerqvaer førte til Kjøbenhavn, hvor de blive solgte i Pundeviss, hvilken Fart hver Gang indbringer noget anseeligt, naar Rejsen derover er i særligt fort og heldig. I Havnen Christiansø sælges Fiskene derimod efter Overenskomst og taxeres meest efter Størrelsen uden Vægt. I Folge Beretningen Pontop. Atl. Dan. Tom. III. p. 179, 80, haver forlængst et vist Antal Indvaanere paa Bornholm og Christiansø sammentraad og under Navn af et Fisker-Selskab, etableret et Antal Fisker-Fartøjer, der bleve bygte paa Selskabets Ber-

Kostning, i Efterligning af de Norske og Hollandste Hummerbysen, der have den Indretning, at de under Dækket og Kahytten ere forsynede med Nabbinger, saa at Fiskene altid kan have frisk Havvand hos sig og paa den Maade vorde levende, indtil de sælges ved Knippelsbroe i Kjøbenhavn.

§ 13.

Skoleungdommens Antal paa Christiansøe i Aarene 1806 og 1807.

J anførte Aaringer var dansk Skole paa Fæstningen forsynet med en Lærer ved Navn Jansen, fra det Kjøbenhavnske Skole-Seminario, der af Doctor Fick faaer en overordentlig Lov for sin Duellighed, Lærebequemhed og sjeldne Hospitalitate. Doctoren, som ved sit Ophold paa Fæstningen nød frie Logis og Beværtning hos benævnte Skolelærer, overværede som oftest Læretimerne, beretter, at Skolebørnene, endskjønt de udgjorde et Antal af 70 Individuer i Alt, dog havde gjort en usædvanlig Fremgang i Christendom, Bibelfundskab, fortrinlig Skjønkrivning og Regning, ja endog i Geographie og Historie, fornemmelig Fædrenelandets. Af Forældrene betales intet i Skoleløn for Børnenes Underviisning, siden Skolelæreren har aarlig Kongelig Gage, foruden Korn

o. s. v. 400 Rdlr. Samme Skolelærer havde et lidet, men udsøgt Bibliotek, meest af Pædagogiske Skrifter.

§ 14.

Have=Anlæg blant Klipperne.

De tvende beboelige og bebygte Der Christiansøe og Friderichsholm have paa flere Steder, mellem Klippe=Fordybningerne, nogle faa enkelte Plæner, hvor noget Jord har, ved Tidens Længde, enten sat sig, eller bleven henført af Beboerne.

Det maa forinden have koftet Indbyggerne utroelig Møje og Besvær, inden de fik de fremragede Klippetopper, Kanter og Ujevnheder afhuggede, for at kunde omdanne Terrainet og gjøre disse enkelte Pladse til smaa Haver, der alle ere omgivne med 8 Fods høje Steenvægge, eller Gjerder. "Jngen"; tilføjer Doctoren, "forstaaer sig bedre paa at opføre slige trofaste Steengjerder, end Indbyggerne paa Christiansøe", men det maa tillades mig at erindre, at havde Doctor Fic været paa Bornholm, og seet de, 3 paa 4 Alens Højde, lige Steenmuure om Haver, Gaarder og store Indhegninger, som findes næsten overalt der paa Landet, da skulde han have havt endnu større

Anledning til at beundre Heboeres utrættelige Stræbsomhed og ualmindelige Duelighed i dette Arbejde — naar han der paa Stedet beskuede slige Steenmuures Jevnhed paa begge Sider, deres Ziirlighed, Frede og Styrke. Havepladsene paa Christiansøe ere bedækkede med Jord, som er bragt over fra Bornholm og disse saa kaldte Haver frembyde, for denne store Møje og Beføstning, intet uden blot Raal af den almindeligste Sort, Peterfællie og Zellerier. Ofte har man plantet forskellige Frugttræer paa Christiansøe, de groe vel, men bærer ingensinde Frugt. I Besynderlighed har den nu værende kongelige Magazin-Forsælter paa Christiansøe, ladet med stor Beføstning jevne, rene og med Jord opfylde et temmeligt stort Terrain, hvorudi han har ladet anlægge en Have, der paa alle Sider omkringgiver et meget smukt Sommer-Lyststed, der er opbyggt i Midten af denne store Plæne.

Allerførst for en Deel Aar siden, er dette anseelige Terrain indrettet paa Kongelig Beføstning til en Have og beplantet med Træer i Alleer; dette er næsten det eneste Sted paa hele Den, hvor man beskuer den frydefulde Jord og kan nyde den skjøne blomstrende Natur. Her er det egentlige Sommer Forsamlingssted for Dens Indvaanere. Her paa denne grønne Jordplet bliver aarlig paa Sanct

Hansdag bandset offentlig af de Dandselystne af begge Kjøen. Ia her paa dette Sted bliver Christiansøes Kirke-Indvielse aarlig helligholdt.

§ 15.

Steenbrudet paa Christiansøe.

Paa den østre Side af Fæstningen paa selve Christiansøe, er et betydeligt Steenbrud, hvor store svære Sandsteene blive opbrudte, tilfavede og overførte til Kjøbenhavn, hvor de allene blive brugte til de Kongelige Bygninger, til hvilken Brug disse Steene forlængst ere befundne at være særdeles brugbare. Ingen Private maa til den Ende lade Stene bryde paa Fæstningen, da Kongen har forbeholdt sig allene Brugen og Anvendelsen af bemeldte Steenbrud. "Dersom det nu — anmærker Doctoren herved — blev i Anledning af dette Steenbrud, paabudet som en Lov, at ethvert Skib som fra Kjøbenhavn blev oversendt for at indtage en Ladning Stene, skulde igjen, til Erstatning for Stenene, overbringe en Ladning Jord til Christiansøe, da vilde Overfladen af samme, inden en Tid af 100 Aar, vorde meget lav, den vilde — overalt opfyldt med Jord, blive jevnet og omsider frugtbar." Saavidt Doctorens Ord. Men denne ædle agtværdige Mand betænkte ikke i det Øjeblik

han nedskreb denne Tænke, at det aller vigtigste Befæstnings-Middel — selve Klipperne — vilde der ved eo ipso borde tilintetgjorde og at denne Forbedring vilde i paakommende Ufred forarsage større Tab, end virkelig Fordeel?

§ 16.

Indvaanernes Levemaade paa Fæstningen.

Alle de Sorter Fisk, som Indvaanerne selv fange, ere deres vigtigste Mad Artikel i Huusholdningen, disse Fisk tillaves paa de overalt i Norden bekiendte og meest brugelige Maader. Men alle de øvrige Fornødenheder, som Kjød, Brød, alle Kornsorter, Klæder o. s. v. o. s. v., alt det øvrige — Fisk allene undtagen — faaer de oversendt fra Bornholm, derfra kommer almindelig — naar Storm og Uveir ellers ikke gjør Hindring — tvende Gange ugentlig — en meget stor Vaad — et Førselskib — som er tilladet med alle Slags Fornødenheder til Livets Ophold. Dog kan Indvaanerne undertiden i vedholdende vaade, stormfulde Vinter-Maaneder lide Nød, eller i det mindste Trang, naar det indtreffer, at der gaer flere Uger bort, inden Førselskibet tør bove sig over til Fæstningen. Men de have dog imidlertid aldeles

ingen Fare for at omkomme af Hunger, thi foruden deres eget opbevarede Forraad af allehaande baade saltet og tørred Fisk, har de det Kongelige Magazin paa Christiansøe at trøste sig ved, derudi er altid opbevaret et betydelig Quantum og riig Forraad af Flesk, Smør, Meel, Urter, Grøn, Brænde o. s. v. o. s. v., hvoraf der i Nøds-Tilfælde bliver uddeelt til enhver af Dens Indsaanere hver Sort for en vist engang fastsat bestemt Preis. — Garnisonen, Lodtser og Matroser, med et Ord sagt, alle de Personer der staae i Kongelig Sold og Tjeneste paa Den, erholde engang aarlig af bemeldte Kongelige Magazin deres Fornødenheder til Livets Ophold af ovenansførte Vare. Engang aarlig, nemlig i Juni Maaned, sendes et vel til-ladet Kongelig Forselskib fra Kjøbenhavn, der af det store Magazin paa Holmen sammesteds, over-bringer til det mindre Magazin paa Chri-stiansøe, alle de ovenfor ansførte Fornødenheder og bestemte Artikler. Den over det Christiansøeste Magazin ansatte Proviants-Forvalter, staaer un-der Fæstnings-Commandantens Opsyn og Con-trol. Luxus-Artikle erholdes almindeligst fra Kjø-benhavn, dog nærmest og i Særdeleshed bekom-mes disse fra de fremmede Nationers Skibe, som løbe ind i Havnen ved Christiansøe. Malt erlan-ges saavel fra Kjøbenhavn som fra Bornholm,

siden de fleste Indbyggere brygge selv deres Øl, dog forskrive nogle af dem deres Øl fra Kjøbenhavn. Oldermænden for Lodtserne holder den eneste Krambod eller Boutique som findes paa hele Fæstningen og i denne Boed kan faaes til Kjøbs alt hvad forlanges i smaa Partier.

I den senere Tid har Smagen paa Brændeviin faaet nogen Indpas hos nogle faa enkelte Indvaanere af Arbeids-Classen, der har til Folge, at Bertshuset paa Fæstningen er sjelden nogen Tid ledig, men søges vel hyppig, hvor en Deel af den arbejdende Classe fortære i et Øjeblik hvad de fortjene og lade saalænge ubekymret, Kone og Børn imidlertid lide undertiden Mangel og Trang hjemme.

Begge Køn, Mænd og Qvindfolk af Arbeids-Classen, bære til daglig Brug Træeskov, der paa Stenene foraarsage en høist ubehagelig Klamren og Klappen.

Klæder af den røde Farve bæres der almindeligt og alle Modificationer af denne Farve er gjerne Indvaanernes Liv-Coleur.

§ 17.

Selskabelighed blant den højere
 Klasse af Fæstningens
 Beboere.

Vinter-Aftener omtrent fra Kl. 6 af, samles man nu og da, meest Skifteviis, enten hos Commandanten, Proviantens Forvalteren, Præsten, Auditeuren, Lægen o. s. v., hvor man modtages med Theevand o. s. v. o. s. v. Man underholder sig almindeligst ved Samtale og lunefulde Indfald indtil Spisetiden. Kortspil bruges næsten aldrig, eller dog yderst sjelden paa Fæstningen, uden i Vertshuset. Saa snart man sætter sig til Spisebordet, gaaer Kom-Glasset omkring til Gjeesterne. Det ansees der, ligesom paa Bornholm og flere Steder i Danmark, for et tjenligt Middel til at vække Madlyst. Selv Damerne, saavel der, som flere Steder, lippe til Glasset. — Beværtningen bestaaer allerførst i en Ret ferst Fisk, derefter af nok en Ret, enten af Vender, Gjæs, eller Drekjød, forskjellig-tillavet efter den almindelige Brug i Danmark, der og er eensdan hos Beboerne paa Bornholm og Christiansøe. Ved slikt et Vennemaaletid bliver Glassen naturligviis ikke glemt, men Skaaler vorder der, som

andenstedt i Riget — med Glassenes Sammenstød — udtømmede saavel paa nærværende som fraværende Benneres Erindring. Endeel af de saa kaldte patriotiske Toast-Skaaler bliver foreslaget af Verten, hvorved Landets tilbedede — forhen Kronprinds — Vor nu regjærende Konges og Dronnings Skaal bliver den første der udtømmes, der i ethvert Selskab faaer en Tilfætning af et saa live- ligt Hurra, at det lyder over hele Huset. Ved Glassenes Sammenstød istemmes danske Selskabs-Sange. Saasnart man staaer op fra Spisebordet, vorder det velmeente Velbekomme hvergang ledsaget med et Kys, der gaaer rundt i Selskabet og begyndes altid fra Vert og Vertinden. Imidlertid venter i næste Stue en velmagende kraftig Punsch tillige — Selskabet, hvortil man undertiden, af Mangel paa Citroner, betjener sig af Berberisser og Tammerinther.

Foruden Dansk og Tydsk, taler Commandanten ogsaa Engelsk.

§ 18.

Bestyrelsen og Ordens Haandhævelse paa Fæstningen.

Interims-Regjæringen, eller den hele Bestyrelse over disse fra den øvrige danske Verden iso-

lerte Klippebeboere, er anbeføet Commandanten, der med Auditeuren udøver Justitsen paa Fæstningen og haandthæver Orden og Retfærdighed.

Commandanten forterer under Admiralitets- og General-Commissariats-Collegio i Kjøbenhavn, under hvilket Kongelige Collegio Fæstningens Bestyrelse, Omsorg og Proviantering er henlagt. Dette Collegium besætter alle Embeder og Bestillings-Betjenerer paa Den.

Al Forbrydelse der udfordrer en større Straf end enten en kort Arrest, eller og en forporlig Straf, som en middelmaadig Dragt Pnygl, veed man i lang Tid aldeles intet af. Udfordres der empfindligere, eller større Straf, saa bliver Sagen tilligemed Forhøret oversendt til Kjøbenhavn, hvor alting undersøges og hvor Dommen enten bekræftes eller skjæpes o. s. v. Paa saa store Forbrydelse, som virkelig fortjene Dødsstraf, har man i langfommelig Tid slet ingen Exempel havt der paa Fæstningen. De Mariner, der i Anledning af Bombardementet af Kjøbenhavn i September Maaned 1807, vare blevne oversendte fra Kjøbenhavn til Fæstningens Forsvar, og som i indeværende Aar 1809 saa skjændig overtraadte, som er bekjendt af de offentlige Tidender, deres Eed og Pligt, tilhidesatte Orden og foregreb sig paa deres Foresatte, for desfrierte at

kuane flygte fra Fæstningen. Disse Mennesker, der for størstedelen vare Udlændere, altsaa en Samling af flere fremmede Nationer, de vømte og undgik derved til en Tid deres fortjente Straf. Formodentlig have de villet søgt deres Tilflugt hos Bennerne paa den Engelske Flaade. Dog skal en Transport af disse Marinere der, flygtende fra Christiansøe, landede ved Carlshamn i Bleking, allerede være den 7de September bragte til Stochholm, i Følge offentlige Beretninger i October Maanedes Tidender. De have altsaa ikke alle undgaaet deres fortjente Straf.

Statsforbrydere blive nu ikke længere til Straf som forhen, overskikkede til Fæstningen Christiansøe, for der at bevogtes.

§ 19.

Lægekunstens Forfatning paa Fæstningen.

Den der paa Fæstningen ansatte Læge lønnes af Staten. I Følge hans Instrux, maa han selv forsyne Indvaanerne som Patienter, med Medicin. Han giver i Følge heraf de Syge Lægemidler efter deres Sygdoms Bestaaffenhed, uden enten at fordyre, eller modtage Betaling af Patient-

terne og sørger ligefuldt for, at de, saavidt det staaer til ham, snart igjen kan erlange deres tabte Helbred.

Sjelden græsserer der paa dette funde, lustige Sted Sygdomme, men naar disse indtreffe, ere de almindeligst enten Kold febre eller Batter-sot. — Saavel Mand, som Qvindeljsønnet — af det sidste har en stor Deel aldrig seet noget andet Sted uden for deres Klippe-Masser — hvorimellem de ere fødte — de kjende altsaa intet til den skjøne, grønne, fortryllende Guds Jord — ere alle af en særdeles stærk og sund Legems Bygning og Constitution, hos hvem Sygdomme følgerlig ingen Høde kan finde.

§ 20.

Dyr og Fugle paa Christiansøe.

Indvaanerne paa Fæstningen seer — af de fleste fireføddede Dyr, som Gud har skabt til Nytte og Tjeneste for Menneskene — foruden en Mængde Sviin — blot allene — Fire Kjør, thi flere kan der hverken græsses om Sommeren, eller føres om Vinteren. I Foraaret 1806 kjøbte Commandanten Kohl og Skolelærer Jansen tvende magre Stude fra Bornholm, hvilke de lode sætte over paa den ubeboede Klippe-De Græs-

holmen. Deres Ejere saae imidlertid nu og da til dem og disse Stude vare saa længselsfulde efter deres Nærværelse, at de endog undertiden svømmede ud i Havet efter Baaden, naar deres Ejere forlode Den, ligesom de og, efter Doctorens Beretning, hver Gang tilkjendegav ved deres Munterhed den Glæde de følte over deres Nærværelse. Han har anført denne Omstændighed, som et Beviis paa, at de fleste Creature, om ikke alle? have en medfødt Hang til Selstabelighed. — Disse Stude bjergede sig imidlertid Sommeren over, saavel mellem Klipperne, at de ved Slagtertiden samme Aar, da de igjen bleve bragte over til Christiansøe, vare ej allene ved godt Huld, men endog fede. Af fjered Kræe er Edderfuglen, Strandmaagen, eller Dykkeren og andre flere Vandfugle de bekjendteste, der have deres Ophold paa og mellem Klipperne. Ved Parretiden — Strichzeit — faaer man vel ogsaa andre Fugle at see sammesteds, især en Mængde Sidsensvaner — en Vandfugl med sligt Navn — men kun paa en meget kort Tid.

Af Insecter findes der slet ingen, uden ene og allene den almindelige Regnorm og det er sandsynligt, at den maae — siden det er den alderreeneste Insect paa hele Fæstningen — være kommet over med den Jord, som nu og da føres fra

Bornholm. Gaabel Strandmaagen som Edderfuglen ere saa tamme, at de endog flyve omkring i Havnen og sætte sig paa Skibene, men i Særdeleshed bliver der meget fredet over Edderfuglen, formædelsft dens hyperlige og kostbare Duun, der udgjør en Part af Commandantens Indtægt paa Fæstningen, ligesom og han allene haver udelukkende Jagt-Rettighed paa Den, hvor det er ingen tilladt, uden Commandantens Tilladelse, at løsne et Gevær. Der maa heller ingen, uden hans Tilladelse, komme over paa Græsholmen, førend al Duunen er indsamlet, da det er en hån, ved sit anbetroede Embede forundt Herlighed, at benytte sig af de Edderfugles Duun, som have Næder paa Fæstningens Klipper.

§ 21.

Jagttagelser over Edderfuglen, anstillede paa Fæstningen Christiansøe.

Edderfuglen — *Anas Farnensis* — *Anas plumis mollissimis* Linn. — som er en Middeltling mellem Gaasen og Anden — af mange kaldes den derfor Eddergaasen — af vore Nordmænd

kaldes den *Er fugl* og er dette det samme som *Er fugl*, fortjener den vist nok Navnet. Denne ypperlige *Søefugl*, som haver det varmeste, blødeste og meest elastiske *Duun*, som man endnu kjender og som den meeste *Lid* af *Karet* opholder sig paa klippesfulde *Egne* ved *Søekysten* af *Norge*, *Island*, *Færøe*, *Grønland*, *Bornholm* og *Christiansøe*, er vel neppe saa bekjendt for *Judbyggerne* paa det flade *Land* — *Danmark*, som dens *Duun* overalt af dem søges med *Begjærighed*. I denne *Formodning* troer *Udgiveren* af dette *Skrift*, at nogen *liden Kundskab* om samme, vel ikke ville worde de *Læsere* ukjærkommen, der ikke hidtil kjendte samme *Fugls* interessante *Naturhistorie*. Dens *Beskrivelse* hører ogsaa egentlig hen til *Beskrivelsen* over *Fæstningen* *Christiansøe*, siden den nøjagtige *Kjendskab*, som vi nu have til denne mærkværdige *Fugl*, er for størstedelen indhentet der paa *Fæstningen*. Den udførlige *Beretning*, som *Morten Ehrane Brüniche* giver om *Edderfuglen*, under *Navn* af dens *Beskrivelse*, *Kjøbenhavn* 1763, med *trende Kobber* og et *seener* *Tillæg*, er for det meeste erhvervet af de *Jagttagelser*, som den *Naturkyndige Petersen*, der en *Deel* *Kar* var *Auditeur* paa *Christiansøe*, havde haft *Leilighed* nok til at *ansille* *aarlig* over dens meget interessante *Egenska-*

ber, der paa Stedet. Disse Bemærkninger bleve, tilligemed en And i dens naturlige Rede, af Peterfen oversendt til Brúniche, der med Glæde imødtog dem, som han kalder særdeles mærkværdige og for ham, som han selv beretter i Fortalen, indtil den Tid ubefjendte Omstændigheder. Paa denne Grund tager jeg ikke i Betænkning, her at levere en fuldstændig Beretning om samme Fugl, siden de fleeste og paalideligste Jagttagelser over den, forskriver sig allerførst fra selve Christiansøe.

Hr. Brúniche — han blev siden Professor i Naturhistorien ved Kjøbenhavns Universitet og derefter Oberberg-Hauptmand i Norge — udgav den første systematiske Beskrivelse over Edderfuglen, der er samme Fugls ældste Naturhistorie, som vi eje paa Dansk, hvilken Beskrivelse er siden bleven fulgt — om ikke afstrevet? — af von Aphelen i hans Oversættelse af den franske Bomares almindelige Naturhistorie. Tom. II. p. 105-15, og i Gleischer's Naturhistorie VIII Deels andet Bind p. 1433-38. Det Væsentlige om denne Fugl vil jeg altsaa anføre her tilligemed dens almindelige Kjendetegn. De mere besynderlige, hvilke ere for vidtløftige til her at kunde anbringes, maa Læseren søge i Brúniches anførte Beskrivelse, eller og i Bomares og

Fleischer's Naturhistorier, som og i Proceasler Montoppidans Norges naturl. Histor. Tom. II.

Denne Fugl, hvis første mærkelige Egenkab er, at den lever i Monogamie, det er: hver har sin egen Mage, som iblant Ande- og Gaase-Slægten er ellers ualmindeligt — er saa stor, som en tyrkisk And. Hannen er noget større end Hunnen, som er omtrent en Ellen lang og noget over halvanden bred. Han er ovenpaa hvid, Halsen lysgrøn og det øverste af Brystet Ansigtsfarve, neden under er han sort, øverst paa Hovedet bær han, som en Hætte af en skinnende sort Farve med Purpurfar, der endes med en skinnende græsgrøn Stribe. Svingfjædrene ere sorte, men de bageste hvide; Stjærtfjædrene ere sorte. Hunnen er gullbrun, overalt fuld med sorte Løverplætter. Underlivet er mørkegrønt, baade Sving- og Stjærtfjædrene sorte. Begge kan de godt baade svømme, dukke og flyve. Deres Føde bestaaer i Fiske, Insecter, smaa Orme og Søvevter, men deres kjerreste Føde er Fiske-Indvolde. Alderen paa disse Fugle skal strække sig til 20 — ja til 35 Aar. Islænderne paaståe endog, at de skal kunne leve 100 Aar —? Paa Græsholmen ved Fæstningen Christiansø, indfinde de sig om Foraaret i stor Mængde, paa anførte ubeboede Holm, som er af $\frac{1}{8}$ Meils

Længde og Brede, skal der næsten hver andet eller tredie Skridt være et Rede, ja paa mange Pladser, efter Thura Bornholms og Christiansøes Beskrivelse — er der Rede ved Rede. — Det er mueligt, at Fiske-Indbolde af Torst, Schild o. s. v. o. s. v., som af Fiskerne paa Fæstningen kastes i Havet, ogsaa for endeel lokke Fuglen til Fæstningen, thi disse æde de allerhelst og med megen Graadighed, de dykke nogle Fabne — 10 til 12 — for at afhente dem fra Dybet og for at gjøre sig til gode dermed.

Nogle Physici paaftaaer, at denne Fugl bør regnes blant de saakaldte Træk- eller Færredes-Fugle, siden de ikke sees paa Verne, førend henimod Foraarets Begyndelse og Thura beretter: "at naar de forlade Bornholm og Christiansøe i Efteraaret, skal de drage til America, eller andre Steder, hvor de kan have mere Dag og mildere Luft". Men Brûnicher bestrider dette Foregivende, som urigtig og paaftaaer, at det ikke er rimeligt, at de skulle søge varmere Jordstrøg, da han godtgjør end videre, at det er en afgjort Sandhed, at de sees saavel Vinter som Sommer, baade i Østersøen, saavel som i Nordsøen. — Biskop Egede den Ældre beretter, at disse Fugle bedækker om Vinteren den hele Søe. Pontoppidan skriver, at de om Vinteren holde sig stedse

paa Havet og Linnæus paastaer, at de om Vinteren boe paa det dybe Hav. Brüniche reger dem altsaa blant Rippe- eller Strygfulene, som til uordentlig Tid stryge om fra et Sted til et andet, eftersom de finde for godt og deres Natur-Trang udkræver. Naar disse Fugle altsaa mod Vinteren — paastaer han — forlade Landkanten, begive de sig ud paa det vilde Hav. I en ufällig Mængde opholde de sig ved Norge, Island, Færøe og Grønland, hvor de overalt sees flokkeviis, især ved Gotthaab, hvor Vandet formedelsf Havets bestandige Uro, ikke kan fryse. Han tilføjer, som Marsag til denne Forandring af Fuglens Ophold: ”at Fiskene og andre Sædne skjule sig fra Høsten af paa Dybet, hvorfor Edderfuglen maa med de andre Fugle, naar Isen tilkægger og Føden ved Landet mangler, søge hen for at faae den fornødne Underholdning hvor den findes.”

Skribenterne ere alle deri eenige, at Han og Hun tager sig hver ikkun en Mage. I Havet omkring Christiansøe sees om Foraaret saadan en Mængde Hanner, at nogle Sæne af disse paaes om en eneste Hun, thi Tallet paa Hannerne er langt større end paa Hunnerne. Dette Slagsmaal bestaaer udi Biden med Nebbet, da de sammenfare med saadan en Hidsighed, at de Klynge-

viis ere snart oven, snart under Vandet, og saaledes kan de blive ved en heel Dag, ofte længere. Imidlertid følger den omtvistede Hun Flokken, indtil de alle, paa een nær, tage Flugten, hvorpaa Hun holder sig til den, som beholdt Sejeren og blev allene tilbage; Han parrer sig da strax paa Stedet med Hende og beholder Hende siden efter, uantastet. I Parretiden skriges de stedse; Hunnens Skrig er som vore almindelige Venders, men Hannens bestaaer i et meget højt, grovt og tillige noget knurrende "U—D."; eller, som Pontoppidan beretter "Hu—hu". De Hanner, som ingen Hunner faae, forsøje sig efterhaanden, skrigende "Hu—hu", fra Christiansøe, maaskee for at opsoge sig Hunner andensteds? Naar Parretiden er forbi, opsoger Hun sig et beqvemt Sted til at udlægge sine Æg, hvortil de helst udvælge sig ubebygte Der eller Holme, som Græsholmen samnestedes og de øvrige Holme paa Christiansøe, hvor de gjøre deres Nedar i Tang, eller paa de bære Klipper, hvor noget Moos findes, at de kan fæste den første Duun ved, allerhelst søge de Skjul under udhængende Klipper, fornemmelig der, hvor de kan have Lye for veselige Vinde, siden disse medføre Regn og Fugtighed. Thura foregiver i Bornh. Christ. Beskrivelse: "at de ved Bornholm lægge deres Æg paa Sandbanker omkring Landet",

men dette bestrides af Brüniche, som et "urigtigt Foregivende", da de heller ikke paa saadanne Steder være fri fra Over- eller Bortskyllelse o. s. v. Naar Hunnen saaledes har valgt sig et Sted til Rede, plukker den Duun af sit Bryst, som Hun sammenfæster til et Rede, ved Græs, Tang, eller andet, som er tilstæde, hvortil hendes Mage er hende behjælpelig. Det berettes endog, at om Hunnen ikke finder sig fornøjet med Reden, fæster hun sin Ureenlighed deri og Hannen maa da lave den anderledes. I denne saaledes tildannede Rede lægger Hun, efter sin Alder, fra 5 til 8 Æg, som er det allerhøjeste — de yngste lægge ikke saa mange, som de ældre — og naar disse ere lagde, begynder hun at ligge. Imedens hun ligger, plukker Hun Duun af sit Bryst og gjør deraf med Tiden en stor og høj Rand oven om Reden, saa at Hun næsten ligger skjult inden for denne Rand, som tjener til at bevare hendes Æg for Kulde og at skjule dem for Rovfugle, medens Hun søger sin Føde paa Vandet, thi Hunnen ligger allene og imedens hun ligger, holder Hannen Vagt uden for Reden i Vandet og naar enten Mennesker eller Dyr nærme sig, advarer han hende med et højt, grovt Skrig "A—D". Pontoppidan N. N. Hist. beretter, at Hun da tildækker sine Æg med Moos og Duun og begiver sig til sin Mage

paa Vandet, der ikke tage vel mod Hende, hvis Eggene forekomme ved nogen Hændelse, thi i saa Fald, giver Han Hende flere Bingeslag, dem Hun taalmodig maa udholde. Hun forlades derpaa af Hannen, hvorefter Hun begiver sig i Flok med andre, ligeledes forladte Hanner. Tre Gange om Aaret lægge de Æg; Ægget, som er to tredie Deel Tomme langt og i Omfærd 6 Tommer, er af en bleg hvidagtig, grøn Farve. Førend det fulde Æl Æg er lagt, findes ifkun lidet Duun i Redet, men derefter plukker den daglig af sig alt mere og mere, jo nærmere det lakker til Tiden, at Ungerne skal krybe ud af Skallen; Redet bliver saaledes daglig større og dybere, efterdi Hun lægger den afplukkede Duun rundt om Bredden af Redet. Paa Christiansøe lader Commandanten dette Duun borttage, ligesom Brugen er i Norge, Island, Færøe o. s. v., ikke een, men tvende Gange, ved sine Folk, som ere vandte til at flakke mellem Klipperne, dette kaldes paa Bornholmst "at skjæble" Thura B. Christ. Beskr. p. 14. Fuglen plukker sig endelig tredie Gang, hvorved den da næsten vorder nøgen for Duun, men da kommer Hannen Hende til Hjælp og plukker sig med, hvorfore og siden Hannen er hvid paa Brystet — den sidste Duun bliver den hvideste. Men da lader man den 3die Gang ligge uforstyrret i Re-

den, hvor den troelig udruger sine Æg og opklæf-
 fer sine Unger. Vilde man ogsaa da foruroelige
 hende, lægger Hun, i Følge Erfaring, hverken
 Æg, eller Duun mere, men forlader Stedet al-
 deles og opsøger sig næste Aar en anden Bopæl.
 Jager man Fuglen af Keden, enten for at tage
 Æggene, eller Duunen, da slipper den, i det den
 flyver op, af Angst — især om man overraster den
 uformodentlig — sin tynde, brunrøde Ureenlighed
 i Keden, som baade fordærver Duunen meget og
 lugter tillige affkyelig. Tages de 5 første Æg
 bort, lægger Hun trede andre; tages ogsaa disse
 bort anden Gang tilligemed Duunen, lægger Hun
 tilsidst blot allene et eeneste Æg. Naar Hun
 har lagt paa Keden i 4 Uger, eller i 28 Dage, be-
 gynde Ungerne at komme frem, men da forlades
 Hun strax af sin Mage — thi efter den Tid dra-
 ge alle Hannerne bort og sees ikke førend til næste
 Foraar igjen. Inden en fsej Tid drager Moderen
 til Søes med de nylig fremkomne Unger og Hun
 forlader dem ikke, end ikke i den største Fare. Na-
 ster man en Steen efter dem, nærmer Hun sig strax
 med idelig Skrig "A—D" til det Sted hvorfra
 Stenen kommer; imidlertid tage Ungerne Flugten
 til Søes; men ere de komne et langt Stykke Vej
 bort, skynder Hun sig til dem igjen. Naar Un-
 gerne blive træt og kan ikke følge længere, krybe

de op paa Kyggen af de Gamle, da man saa intet seer af de Gamle, uden Halsen og lidet af Ungerne oven for Vandet.

Det er fra Foraarets Begyndelse, i Februari Maaned og indtil midt i Efteraaret, at Fuglen opholder sig ved Christiansøe som ved andre Søehyster, i denne Tid, omtrent i Martii og April Maaned, lægge og udlægge de deres Æg og opføde deres Unger. Men naar disse ere saa store, at de kan udholde Keffen til Svæs og tillige i Stand til, at søge selv deres Føde, forlade de, tillige med de Gamle, Landhysten, og søge den rumme Søe.

Æggene skal være af en god Smag, hvorfor de ogsaa de fleste Steder, især i Norge og Sverrig, samles, sælges og bruges som andre Hønses Æg. Kjødet af Edderfuglen er derimod tranet og spises allene af fattige Mennesker. Dog kan og denne Transmag borttages, naar man afkoger Kjødet med Høe, eller lægger det i Veddike, førend det steges. Det første Kuld indtreffer i Slutningen af Junii eller i Begyndelsen af Julii Maaned.

Naar en Elling først er udklækket, beretter Linn. System. Nat. Tom. I. er den overalt mørkefortebruin, siden bliver den graa og naar den bliver ældre, hvid. Endelig rødmes den lidet efter lidet, dog saaledes, at den ikke begynder at blive rød,

førend den ganske lader af at være graa, deraf kommer det, at Ellingen i sit andet Aar er graa, hvid og rødspragled og endelig, ligesom den tiltager meer og meer i Alder, faaer den sin skjønne højrøde Farve. Hannen blandt Ungerne behøver flere Aar, inden den kan blive af eens Farve med de Gamle. Den unge Han varrer sig heller ikke — uden undertiden af Raadhed — førend i det tredie Aar. Hunnen faaer derimod næsten i det første Aar ligesaadanne Fjædre, som Moderen, dog med den Forskjæl, at de ere noget mørkebrune og da er hun allerede afledygtig, eller i Stand til at parre sig med gamle Hanner og udlægger Æg, hvis Antal er efter Alderen ulige, da de gamle Hunner altid lægger flere Æg end de unge. Endskjønt Hannerne kan undertiden begynde at parre sig i det tredie Aar, faaer de allerførst deres fremstinnende fuldkomne Skjønhed, naar de ere paa 4de Aar, paa den Tid ansees de først at være fuldkommen mandlige og først da ere de ligeledes ganske fri for de sorte Plætter. Hannen vælger sig da en eneste Mage i Marti eller April Maaned og en Maaned, eller noget mere efter Parringen, lægger Hunnen sine Æg efter Alder, og naar Hun har lagt sit Antal, begynder Hun ligeledes at ligge og udruge dem, og naar 28 Dage ere forbi, ere ligeledes Æggene udlagde og Ungerne fremkomne af det Kulde.

I hvor fredelig Edderfuglen lever i Selskab med andre Søefugle, har den dog sine Fjender blant disse, som Søormen og Maagen, dog kan den undgaae disse, ved at dukke under; Maagen røver den sin Føde fra. Denne Søefugl, som ikke er saavel skicket til at gaae under Vandet, for at hente Føde, betjener sig af Edderfuglens og andre Fugles Industri; de sværme over disse i Flokketal og saasnart Edderfuglen kommer med sit Bytte oven for Vandet, bejnderlig om det er Makrel, røver Maagen det gjerne, i hvor meget Edderfuglen end skriger? Kanne og Krager søge dens Æg begjerlig og bemægtige sig endog undertiden dens Unger, naar de ere spæde, saa ofte de kan komme til dermed.

Sælhunden er ligeledes graadig saavel efter dens Æg, som Unger; men dens allerstørste Fjende er — pro dolor — Mennesket. Det tager ej allene dets Duun fra dem i Utide — og dens Æg, uden at lade noget blive tilbage i Reden, men det fanger, dræber eller skyder selve Fuglen. For denne Fugls Skyld anstille Grønlænder Jagt til Sæes og dræbe med Kaste-Pile alle de, som de kan overkomme; denne Jagt kalde de i deres Sprog "Mistersiartok og Misiartok". I Fuglens Reder paa deres Kyster, røve de dem desuden saa mange Æg og Unger, som de kan faae fat paa, men

Duunen gaae de, af Uvidenhed hvorledes den kan benyttes? ganske forbi og lade den ligge urørte paa sine Steder, og paa andre Steder finde de Fornøielse i at adsprede den for Vejre og Wind. — Grønlanderne slaae Fuglen, især Hannen, og bruge Skindet, hvorpaa det hvide Duun bliver siddende, til Pynt. Endeel ældre Damer i Danmark, bruge ligeledes samme Fugls duunfulde Brystskind om Vinteren, under Navn af "Wüsten-Freund". Men jeg vil ikke længere opholde mig ved den uoplyste Grønlanders Omgang med denne Fugl, men henvende mig derimod til den Christne, indfødte danske Mand. — Ham burde man vel tiltroe større Oplysning og fornuftigere Omgang, end hos Hedninge? med denne Fugleslægt — og dog ere der, desto værre, mange Christne, der handle mod denne Fugl og dens Slægt, som om de hverken kjendte eller ville føle, at dem paaligger Pligter mod Creaturet, sælgelig ogsaa mod denne saa nyttige Fugl. Alligevel er det mig ubegribeligt, at man kan, uden Medlidenheds Følelse, øve Modvillighed mod en Fugl, der ved sin Tilværelse og ved en fornuftig Medfart, indbringer saa store og til alle Tider vigtige Fordeele, som desuden ikke kan paa nogen Maade skade Mennesket, saalidet som den, ved sit Ophold blandt Mennesker, fortærer noget

af menneskelig Industri, og dog tages der i Omgangen mod den, saa lidet Hensyn til foranførte! thi hvad andet end Modtvillighed, Kjendig Egen nytte, eller Gjerrighed har fordrevet denne saa ypperlige — saa meget indbringende — Fugl, fra vore jydskke Egne, da den forhen søgte sit Opholdssted, i Følge trykte Beretninger, ved Liimfjorden — fra Læssøe — og fra Saltholmen ved Amager, hvor den og i Mængde forhen opholdte sig? — Og dog have vore højlsoblige Konger, ved viise Anordninger søgt at forene og sammenknytte denne Fugls Tilværelse i deres Stater, med Undersaatternes Fordeel af den. De have, ved skjerpede Anordninger, søgt at frede over den, som ved Forordningen af 25de April 1702 og for nemmelig ved Forordningen af 8 Maj 1733, hvorudi Kong Christian den Sjette indskjærper den foregaaende Forordning med Hensyn til Edderfuglen og har forhøjet Mulcten endog til 10 Rixdaler for disse Mandaters modtvillige Overtrædere, saaledes: "Men ingenlunde maa Edderfuglen paa nogen Maade fanges, eller paa nogen Tid skydes, eller Veggene dem fratages, under 10 Rixdalers Straf for hver Gang, nogen dermed beviislig betrædes." Mon ikke ogsaa denne nyttige Fugl rigelig betaler denne Omhue ved sine indbringende Duun?

I Aaret 1750 folgte det Jølandſke Compagnie — foruden det Quantum ſom gik til Glückſtad — Edderduun for 3747 Rdlr., (Pontoppidans Deconomifke Ballance p. 92). Jeg vil hdermere, for at gjøre Læſeren opmærksom paa, hvor ſtore de Fordele ere, ſom Undersaatterne, endſkjøndt ikkun ved en meget maadelig Omhyggelighed, have af denne ſkjønne Fugl — meddele en trykt nøjagtig Fortegnelse paa alt det Edderduun, ſom aarlig fra de, under den danſke Krone liggende Her og Lande, hidføres til Danmark, for de Handlendes og Privates Regning — efter de tvende Beregninger, ſom derover ere gjort over den i Aarene 1760 og 1761 hjemkomne Duun. Fra Jøland rene Edderduun omtrent 2 til 300 Pund, à Pundet — den Gang — 10 til 12 Mark. Af urene fra ſammesteds, omtrent 15 til 2000 Pund, à Pundet 24 til 32 ſ. d. Fra Finmarken urene, 40 til 50 Pund. Lægge vi nu hertil alt det Duun, der gaaer os forbi og udføres enten til, eller af Fremmede — alt det ſom findes paa Holmene ved Chriſtianſøe, ſom i det mindſte udgjør af reene Duun 50 Pund. Alt det, ſom ſamles i Norge, ſaavelſom det, der kan udledes af de Færviſke Fjærſække. Dernæſt det, ſom føres fra Jøland til Glückſtad og derfra ſælges til Lydſke Stæ-

der og andre Lande og endelig alt det, som Skibsfolkene for deres egen Dægtning føre fra alle disse, her opregnede Steder, saa maa dette udgjøre en ligesaa stor, om ikke større Summe? end anførte, ej at tale om det meget Duun, der blandt Grønlanderne blive et Kov for Vinden?

De øvrige Beretninger, denne Fugl angaaende, som at sætte en liden Stok i dens Rede, der skal have til Følge, at Fuglen skal vedblive at lægge Æg saalænge, indtil Stokken bliver skjult, ved hvilken Exercis den og skal tilfætte Livet. — Item: at naar man skyder en af disse Fugle, vender altid dens Mage sig tilbage, for at see efter den Faldne. At Fuglen, Svartbagen, er Skildvagt for Edderfuglen, som ved dens Skrig, det godt forstaaes af Edderfuglen, advares, naar der er nogen Fare paa Færde. At Kragen og Rabnen trække i Forening, Edderfuglen af Reden, for at komme til at æde dens Æg og — endelig at Rivio eller Struntjægeren staaer i anførte Strid, Edderfuglen trolig bi. Alt dette behøver jeg kun at anføre, for derved at lade den estertænksomme Læser selv i Øjeblikket bemærke, at de ere alle uden Undtagelse fabelagtige, som ogsaa af lærde Revisentere er forhen bemærket.

Førend jeg slutter denne §. om Edderfugten, bør jeg dog — skjønt den er allerede bleven vel lang — fremsætte den Maade, man bruger paa Bornholm og Christiansøe, at rense Duunen fra Ureenlighed, som er forskjellig fra den, man bruger andre Steder, som i Norge, Island, Sverrig o. s. v., efter følgende ansees at være den bedste: Naar Duunen er, efter nogle Dages tørt Vejrligt indsamlet, gjemmes den i Sække, men udbredes i Soelstein mod Luften paa gamle Sejl; hver Aften, førend den gjemmes udi Sækkene, plukkes efterhaanden Mossen, Tangen o. s. v. fra. Naar den er soeltør, fyldes en maadelig Deel i hver Sæk, hvilke Sække derpaa lægges udi en vel lukket Bagerovn til de ere ganske fuldkommen tørrede. De tørre Duun lægges siden paa en stor aaben Bænk, bestaaende af en Deel tæt hos hinanden satte Træspoler og nu først bankes den med Kjeppes, hvorved Ureenligheden falder bort igjennem Spolerne, men Duunene derimod, som hænge sammen, blive alle tilbage paa Spolerne. Siden udpilles den Ureenlighed, der endnu kan findes at være tilbage, og da er Duunen reengjort og befriet fra den vedhængende Fedme og den Fugtighed, som Ureenligheden medfører, der egentlig forarsager Edderduunens Slaphed, saa at de tabe deres Elasticite.

§ 27.

Fiskefangsten ved Fæstningen.

Den vigtigste Fisk, som fanges omkring Fæstningen Christiansøe i stor Mængde, er Torsk; af denne Fisk findes der i Østersøen en utroelig Overflodighed. Doctor Fick, der ikke forhen kjendte denne Fisk, førend ved hans Ophold paa Fæstningen, fandt den saa velsmagende og fortreffelig, at han agtede den langt over alle os bekjendte Søefiske, endog saa Laxen. I Rejsejournalen beskriver han dernæst Torskens Egenskaber, Smag og Tillavningsmaade med Sennop og Smør, der er den almindeligste Tillavningsmaade overalt i Danmark, som paa Christiansøe. Smaa skaarne ferste Sild bruges som Madding ved Torskens Fangst, som falder i ulige Størrelse omkring Fæstningen, fra $\frac{1}{2}$ Pund til undertiden 8 Pund. Dernæst er Sildefangsten meget betydelig; den falder der i saadan en Mængde, at den baade tørres og nedsaltes. I den Egn af Østersøen gives der, rundt omkring Christiansøe, Sild hele Aaret igjennem. Foruden Forbrugen paa Den og al den Sild der bruges til Madding ved Torskefangsten, udfibes der aarlig allene fra Christiansøe omtrent 50 Tønder Sild.

Formedelst den ulidelige Stank, der altid er forbunden med Sildens Tilberedning, ere der nogle Hytter — paa Christiansøe kaldes de Bara-
qver — opførte paa en Udkandt af Fæstningen, langt fra Baaningshusene, saa Beboerne mærke intet deraf og have ingen Uleilighed af Sildestank.

Hvorledes den ferske Lox affættes ved Fæstningen, ligesom den fanges, er allerede forhen anført. Ydermere fanges der og en temmelig Mængde Lax sammesteds, blandt hvilke mange veje endog 40 Pund. En Lax paa 24 Punds Vægt kostede 1806-7, kun 1 Rigsdaler i Havnen paa Christiansøe. Meget saa Lax blive forbrugte der paa Den. Man røger dem derfor almindeligst og fører dem over til Kjøbenhavn, hvor de saavel ferske, som spegede, blive dyrt betalte.

Af Sælhundene er der ligeledes en Mængde ved Christiansøe formedelst Skipperne, paa hvilke de opstige og helst hvile. Til disses Fangst har Commandanten ladet bekoste et eget Næt, levende fangne i det, blive de dræbte med Harpuner.

Doctor Fick saae, medens han var paa Den, saadan en dræbt Sælhund, der vejede noget over et Centner. Indvaanerne benytte Fidt og Skindet, men Kjødet bliver ikke spist, dog var der blant Matroserne, beretter Doctoren, en eneste Mand, der kunde spise Kjødet tilkøvet. Indvaa-

nerne udbrede Skindene paa Taget af deres Huse for at tørre dem. Paa nogle af Husene især, saae han en stor Mængde Sælhunds Skind. Dette Skind er bleven overordentlig dyr, endog der paa Stedet, siden man fandt paa, at gjøre Hatte og at sye Støvler af samme.

§ 23.

Østersøens særegne Egenskaber.

Reppe er der skrevet saa meget om noget Verdens Hav, som om Østersøen, der kaldes saaledes i Modsætning af Vesterhavet; Professor Celsius i Sverrig har villet bevise, at der udi Østersøen ville, efter endeel Mars Forløb, ikke blive mere Vand og — der er allerede udregnet, at dette Hav skal siden Christi Fødsel af, være aarlig sunken i Dybden, $\frac{1}{2}$ Tomme i horizontal Linie. Foruden de flere Beviser man haver paa denne upaatvivselige Virkelighed, at Østersøen har tilforn været større i sin Udstrækning, end den nu er — Nogle gamle venetianske Søekort skal endog i vor Tid tjene til et vigtigt Beviis for, at dette Hav skal have haft et langt større Spillerum tilforn, end det nu for nærværende Tid haver — Man efterlæs hvad den svenske Biskop Borvallius haver skrevet om Vatn Minskningen og de endnu udførlige

re Beviser for denne Vaastand, der findes anførte i Fleischers Naturhistorie VIII Deels 1ste Bind p. 95 og følgende — har den Skribent, der nyligst haver søgt, at hævde hin Vaastand, Doctor Fick, endnu mere bestyrket Foregivendet om Østersøens vedblivende aarlige Aftagelse, ved hans Jagttagelser derover, i Sammenligning med det værende Bagpommern, den Deel af Westpreussen, som vender til dette Hav og den nu værende Land-Situation af Danzig o. s. v., hvilke Jagttagelser han anstillede paa hans sidste Rejse i Aarene 1806 og 1807 og haver samlet under en særskildt Rubrique: "Von der Minderung des Meeres" der findes i hans neueste Reise zu Wasser und Land p. 156:160. Men desuagtet har dette Hav unægtelig været — næst det Middellandske, det største og meest bekjendte Hav i Verden. Det har een, 18 Mile bred Strøm mellem Norge og Jylland. Fra Norden gaaer det ind i Kattegat, løber mod Sønder og deler Kongeriget Danmark i forskjellige Havstrømme, Dre-fund, det store og lille Belt. Dernæst udbreder det sig saavel i Længden som i Bredden, at det i Sønder, berører Mecklenborg, Pommern og Preussen; i Østen, Curland, Estland og Lifland, saavelsom Ingermandland og naaer op til den Finske Havbugt. Pontoppidan beretter Theat.

Dan. Tom. I. p. 19, at den Baltiske Sæe har tre Egenheder; at Vandet nemlig, er i den, uagtet Hav-Vand, naar Vinden er rag nordlig, temmelig sødt, saa at det er tjenlig endog til at faage Mad udi, hvilket meget ofte skal være blevet forsøgt. Den anden Egenhed er denne, at Ebbe og Flod — æstus maris reciprocus — som skal befindes at være langt svagere i samme Hav, fornemmelig ved Jyllands østlige Kyster, eller i Kattegat, indtil Beltet og Øresund — end den er i Vesterhavet — er inden for de Baltiske Strømme — som derfor egentlig kaldes det baltiske Hav, eller Østersøen — aldeles ikke at formærke. Gleischer Nat. Hist. l. c. beretter samme Omstændighed og endelig — at Bølgerne ere ikke saa lange, som de befindes at være i Vesterhavet, men at de i Østersøen falder kortere, hyppigere og meget snart paa hinanden, af den Aarsag er der, ved de danske Skibes Bygning, taget Hensyn til samme Havs Bestaaffenhed, de Skibe, som blive bestemte til at befare dette Hav med, have en anden Struktur end den, der er almindelig; det er af den Aarsag, at de danske Orlogskibe ere dannede med en kort, men tillige bred og massiv Structur, end enten de spanske, engelske, eller hollandske Orlogskibe?

§ 24.

Grunden til den større Søeslade udi Østersøen, end paa andre Verdens Hav.

Blant alle Hav, der omkringgibe Europa, er der intet saa farligt at befare, som Østersøen. Intet, hvori der foregaaer flere Strandinger, eller Skibes Tilfætning, hvorom offentlige Tidender bære de sørgeligste Nyheds. Uarsagen hertil maa ene søges i det indskrænkede Rum, som denne Sø begrænder; Bølgeslagene blive derover uregelmæssige indbyrdes; Bølgerne brækkes uafsladelig og Skibet bliver uden Ophold angrebet af tvende Bølger paa en Tid og paa engang og derover rystes og skvalpes det des heftigere, derfor hændes der Skibbrud og Strandinger langt oftere paa Østersøen, end paa andre Verdens Hav. I Storm og Uvejr ere de tilmed næsten uundgaaelige, formedelsf de mange Grunde, som der findes langt flere af, end i andre Have, tillige ogsaa formedelsf Kysternes Nærhed. Paa en aabnere Sø derimod, hvor et Skib har rummelig Farvande, kan, end ikke den skrækkeligste Storm, tilføje et godt bygt og vel udrustet Fartøj, nogen Skade. Hertil kommer ogsaa den Bemærkning, som er høist paafaldende,

hvilken næsten alle Søemænd, som befare Øster-
 søen, have anskillet og gjentagne Gange iagttaget, at
 denne Fart fra Østen til Westen, er i de 3 til
 4 sidste Aaringer bleven yderlig besværlig, forme-
 delst de næsten altid vedvarende Westenvinde.
 Westenvinden synes derover, at være blevet
 det baltiske Hav's ordentlige Monsoon; dette
 saavel som Havets anførte Beskaffenhed, bidrage
 saaledes i Forening, til de mange ulykkelige Skib-
 brud, som i de seene Aaringer, endog i indevæ-
 rende Aar 1809 ere foregaaede paa dette Farvand.
 Hvo der ønsker at læse meere i denne Anledning,
 ham vil jeg henvise til den Afhandling i Tris for
 Aaret 1802, som min Landsmand, Hr Professor
 Andresen, nu værende Sognepræst til Wiffenberg
 i Fyen, har ladet indrykke om nogle mærkelige
 Storme ved Bornholm; ligeledes maae jeg
 i samme Anledning henvise til de læseværdige Ta-
 ler og Afhandlinger som samme veltænkende
 Religionslærer udgav 1808, til bedste for Fæ-
 drenelandets Flaade, hvor han, blant an-
 det, anfører p. 46, 47, en modig og kjæk Opfør-
 sel af en Engelsk Sø-Capitain, der anførte Fre-
 gatten Jamaica, iblant den talrige Engelske Fla-
 de, der omringede Kysterne ved Bornholm og Chri-
 stiansøe i Aaret 1801. Fregatten havde, for at
 hente Vand, kastet Anker uden for Rønne Rjæb

sted paa Bornholm, faa Rabbellængder fra den hvide Odde, hvor et skjult og meget farligt Rif løber ud i Søen, paa hvilket mange Skibe ere strandede. Imedens Vandfadene bleve førte om Bord paa Barcassen omstiftede det dejlige milde Vejr sig til en stærk Storm med Waalands Wind, hvorved Fregatten stod fare for at strande; men ved at vove sit eget og Mandskabets Liv til de oprørte Bølger, for at redde Fregatten fra Undergang lod han i Øjeblikket Vandfadene velte af igjen og, med den blottede Raarde i Haanden, tvang han Mandskabet til at roe ud til Skibet; undervejs vare de ofte skjulte af de fraadende Bølger, dog naaede de Skibet og nu vare, i et Øjeblik Sejlene ophidsede, begge Ankerne kappede og som en Fugl løb den letseilende Fregat igjennem de oprørte Bølger, kun faa Skridt fra det farlige Rif, ud i den aabne Sø, hvor den som Fisken i sit Element, nu var fri og frelst. Jeg vil slutte denne § med at afskrive den rørende Afbildning han p. 45 giver paa den farlige Østersøe — ved Strandkanterne paa Bornholm: "Strandkanten — skriver han — tilbyder sine Raboer mange herlige og for Øjet behagelige Afvekslinger, som den rolige Landmand maa savne. Havblif — Storm — det stille Vand — fraadende Bølger — piilsnare Skibe — Strandinger — Skibe og Mennesker kjempende med Bøl-

gernes knusende Overmagt — ere skjøne — stundom rædsom skjøne Øjeblikke, der gjøre et overordentlig Indtryk paa den menneskelige Forstand og et folende Hjerte — lidende Brødres Nød, Kamp, Befrielse for Faren — hvilket Stof til Eftertanke for det forstandige Menneske?"

§ 25.

Det kunstig indrettede Lampefyrr paa Christiansøe. 1805.

Uf de, i foregaaende §, anførte Marsager, være de Søefarende — thi den største Skibsfart paa Østersøen falder forbi Christiansøe — forher udsatte for den øjensynlige Fare, fornemmelig om Natten, at tilfætte Skib og Gods saavel paa Fæstningen, som paa de omliggende mindre Klipper og Skjær. For at kunne afvende denne Fare, som og, for at vejlede de Søefarende paa nogle Miles Afstand fra Fæstningen, er der blevet oprettet et Lampefyrr i Maret 1805 der blev anbragt paa det højeste Taarn Castel paa Fæstningen; Doctoren beretter, at denne Indretning blev foranstaltet paa den aarvaagne Commendant Kohls Forslag og udført ved hans vedholdende Bestræbelse o. s. v. Men den danske Regjering bør, som den virkelig

fortjener, have Æren for Udførelsen af dette vigtige Rednings-Middel, Regjeringen har, under Christian den Syvende sat sin eneste Bestræbelse i, at maatte beskjerme og, saa vidt mueligt, at kunne, i alle Henseender, betrygge sine kjære Undersaatters Held og Lykke; Denne faderlige Regjering har — foruden denne gode Indretning, bidraget overordentlig meget til at lette Søefarten i Østersøen og — at den, til sin uforglemmelige Hæder, antager med Bifald ethvert nyttigt Forslag, at den bevilger Udgifterne til gavnlige Forslags Udførelse og, at den igjennem sine Collegier lader slige priselige Indretninger udføre og iværksætte — dette alt behøver jeg kun her blot at anføre, da jeg ved, at det allerede er enhver kundig Undersaat bekendt. Men det er ikke den danske Sæmand allene, der føler i anførte Anledning Erkjendtlighed mod vor værende Regjering; Enhver Udlænding der nyder lige Gavn af saa prisværdige Indretninger, som Lampefyret paa Christiansøe velsigner og beundrer vor nu regjerende gode Konge, der som Krønprinds — fra den Tid af han i Aaret 1784 tog Forsædet i Admiralitetet og General-Sø-Commissariats-Collegio, har ladet udføre ej allene denne nyperlige Indretning, men saa mange flere, til hvis Anmeldelse her ikke er Stedet; Da Doctor Fick saae og nøje undersøgte

Beskaffenheden af Fyrets Indretning, var han i Følge med Tolv Skibs-Captainer, alle Udlændige, hvis Skibe vare der indløbne og laae i Havn og alle erkjendte og folte Gavnet af en saa almindelig be-
gjørende Regjering. Et Commandanten har, hvil-
ket Doctoren beretter, det meest aarvaagne Tilsyn
med Indretningens Vedligeholdelse, det geraader
ham og hans Menneſte-Kjerlighed til sand Ære,
thi dette Fyr er i en stormende Nat, ligesom et skin-
nende Lys fra Himmelen, før den fortunlede Søe-
mand, der uden dette Rednings-Middel, maatte
hvert Minut befrygte Skibbrud, Liv og Godssets
uundgaaelige Tilfættelse.

Han beskriver Lampefyrets Indretning
saaledes: Overst oppe paa Taarnet er et rundt
Gemak af 16 Fod i Diameter og ungefær 10 Fod
i Højden. Istedensfor Vægge er Gemakket rundt
om beklædet med stærke Glas-Tavler, der endog-
saa i denne Beskaffenhed ligne en Laterne af det stør-
ste Slags; I dette Gemak drejer sig, ved et Ma-
ſkinwerk, der optrækkes som et Uhrværk, Nie sto-
re Reflexions Spejle af Metal af hvilke Trende,
som ere forbundne alletider med hinanden og satte
oven paa hinanden, afbilde, ligesom tvende Arme;
disse 9 Metal-Spejle dreje sig, i en perpendicular
Retning, langsom omkring, inden en Tid af 3 Mi-
nuter, saa at der er neppe to Fods Rum imellem

Spejlene og Glas-Veggene. Lige for Spejlene ere paa begge Sider anbragte tvende store, meget klart brændende Lamper, saa at man, fra hvilken Punct af Søen, man end sjner dette lyse Taarn, tydelig kan see — i en Tid af 3 Minuter, ni stærke Lys-blikke ja, der forløber blot 20 Secunder mellem hvert funklende Lysglint, der baade sees lysfende og sees at forsvinde og, er man ikke alt for langt ude paa Søen, kan man endog bemærke det svagere Lys, der hvergang drejer sig bestandig omkring Lamperne.

Anmærkning. I Original-Beskrivelsen over Lampefyret staaer Udtrykket: *Reverber Spiegel*. Denne *Terminus technicus*, eller Konstord kjender jeg ikke, det findes ikke i Meislers tydsk danske neueste Lexicons andet Oplag, Kjøbenhavn 1804-1808, udgivet forøget af Primon og, af Klügels *mathematisches Wörter-Buch*, hvor dette Udtryk egentligst bør søges, er der hidtil blot udkommen 3 Dele, hvoraf den sidste indbefatter Bogstavet L. Men af Beskrivelsen og Hensigten med Lampefyret, er det sjensynligt, at Metaltaavlerne maa være convexe tilstøbne, for at kunde reflectere stærk, eller bryde og stærk uddele Lysstraaerne af begge Lamperne.

§ 26.

Steenkuls-Fyret paa Bornholm.

Man har med Overlæg givet dette Fyr paa Christiansø anførte beskrevne Bestaaffenhed og Indretning, at de Søfarende kunde skjelne dette Fyr fra Blus, eller Steenkuls-Fyret paa Bornholm og ikke sættes i Fare for at blende, eller forblende det eene Fyr med det andet; Lampefyret paa Christiansø staaer 92 Rhinlandske Fod over Havets Overflade. Men det andet Fyr paa Bornholm er opført 272 Fod over Havets Overflade, hvorfor man ogsaa i beqvemt Vejrlygt kan see dette i en mærkelig lang Afstand, nemlig 6 Mile — ja endog længere borte, naar man vil stige op paa Toppen af Skibet. Lampefyret paa Christiansø kan man derimod sjne kun i en Afstand af 4 Mile.

Det bornholmske Steenkuls-Fyr blev ligeledes nogle faa Aar forud, førend Fæstnings-Fyret, oprettet og anbragt paa det nordre Hjørne af Landet, hvilket man i stille Vejrlygt, endog kan see fra Christiansø i Sydost om Matten, uagtet det er et Blus, eller Steenkuls-Fyr, er det desuagtet saaledes indrettet, at det altid brænder med en stadig Flamme.

Man havde besluttet, i Anledning af Fæstnings-Fyrets Bekostning og Vedligeholdelse, at hæve af

ethvert Skib, der løb ind i Fæstningens Havn, en vis Afgift, der dog kun var meget ubetydelig, men Commandant Kohl søgte at afvende, ved underdådig Forestilling, at denne Beslutning ikke blev eksekuteret og skal, i Folge Doctorens Beretning, have maaget det saaledes, at Omkostningerne bleve tagne af Statens Indtægter. Doctoren udlader sig i den Maaledning med, "at siden Kongeriget Danmark hæver Sund-Tolden, synes det derved stiltiende at have paataget sig den Forpligtelse, at sørge for Skibsfartens Sikkerhed paa Østersøen". Man kan overhovedet antage, skriver han ydermere, "at et Antal, langt over 300 Skibe, tage aarlig deres Tilflugt til Fæstningen Christiansøe, eller løbe ind og ud af dens Havn. Vil man nu antage blot 300 Skibe, og overhovedet taxere ethvert kun til 8 Rdlr. i Sundtolds-Afgift; saa har man en aarlig Indkomst af 2400 Rdlr". Men denne Regning, tænker jeg, kan vel kun antages at være gjeldende allene i Fredstider, men ikke, naar Sundet spærres.

§ 27.

Gavnlig Vejledning og for Østseefarere tjenlig Underretning.

For de, til Fæstningen indløbende Skibe, er der anvendt alt, hvad der kan tjene til deres Hjælp,

Bevaring og Sikkerhed. I den søndre Ende af Havnen paa Frederichsholm er der en Afdeling der er bestemt til Skibes Kjølhaling, Istandsættelse og Forbedring, der er desuden Koffepiadsfer, hvorfra ethvert Skibs Ladning og Gods kan blive bragt i Pakhuset imod en ubetydelig Afgift. Overalt ere Havnepengene meget ubetydelige og langt fra ikke kostbare for Rederne. Disse Penges blive bestemte efter den Dybde, som Skibet stikker i, naar det med Gods og Ladning er lagt ind i Havnen.

For et Skib, der i Uvejr søger Tilflugt i Havnen, er Forholdsmåden denæ: Saasnart man fra Fæstningen bliver et Skib vaer i Storm og Uvejr, saa er Oldermænden for Lotserne strax tilrede med sine Folk for at hjælpe. Den fortjenstfulde paavassende Commandant Kuhl var som oftest ved saadan en Lejlighed endog selv tilstæde. — Et Skib der attraaer at løbe i Havnen, maa i Tide opsætte sit Flag paa Skibets Fortop, og dette Signal besvares strax fra det store Castell paa Christiansøe ved, ligeledes strax at hidse Flaget sammesteds, undtagen i Tilfælde allene, at Havneer-saa fuld allerede af Gartsøjer, saa at der paa den Tid ingen flere kan rummes, og da vorder det givne Signal slet ikke besvaret ved, fra Fæstningen

at hidse Flag. Det sidste er dog megetielden Tilfældet, siden Fæstningens Havn kan beqvemt rumme Tredive Skibe af forskjellig Størrelse paa en gang. Ligesaa snart Matros-Vagten paa Fæstningen mærker, at saadant et Skib attraaer at havne sammesteds, roer Lotsen strax ud til det. Men gjør Storm og Uvejr det umuligt for ham, og er der Livsfare forbunden med, i saadant haardt Vejr at vove sig ud af Havnen, saa er følgende Underretning højest nødvendig og tjenlig at iagttage af Capitainen, eller Styrmanden paa Skibet, at han nemlig søger at sejle ind i Havnen Sønder fra, dersom Vinden er Nord, Østen eller Sydøst, og naar nu Skibet befinder sig paa den østlige Side af Fæstningen, saa maa Styrmanden holde sig tæt nær ind til Christianse, for at sejle om og forbi dens sydlige Pynt og da at styre op med Vinden, saasnart han nærmer sig Havnen. Men er Vinden derimod nordlig og man ikke kan sejle ind i Havnen med samme Wind, fordi den er saa rag, saa bringer Lotsen, der med sin Baad ligger bag Landspidtsen, strax en Trosse — et langt Toug — der med den ene Ende er befæstet paa Landet i Jernringe, indhuggede overalt i Klippen i Havnen paa begge Sider. Dette Toug søger han at faae fastet ind paa Skibet, hvor man da hastig maa gribe fat og lade i det samme Sejlene falde

det hastigste mueligt er, for derved at stoppe Skibet, eller, saa meget mueligt er, standse dets Fart.

Men kommer man paa den vesilige Side af Den, saa gaaer man ganske tæt om ved Skjæret, eller Klippen, som hedder Snarken, der ligger Synden for Friderichsholm og har desuden et Bartegn; tilmed ere der tvende Bakker eller Forhøjninger paa den Sydvest Side af Christiansøe, og paa hver af disse er der fastgjort en hvid Tonde paa Toppen. Naar Skibet er i lige Retning med disse Bartegn, saa kan man sikkert og tryk passere bemeldte Skjær-Snarken, hvorpaa man styrer lige ind i Havnen, saasnart man er forbi Snarken og den er lagt tilbage. Igjennem det søndre Indløb til Havnen kan kun Skibe, der blot stikker 13, 14 Fod — nu for Tiden — løbe sikker ind; men igjennem det nordlige Indløb derimod, kan de største Orlogs- eller Linieskibe tryk løbe ind i Havnen.

Under Stormvinde og Uvejr fra Sydost eller Synden, maa man altid sejle ind i Havnen igjennem dens nordlige Indgang eller Indløb. Befinder man sig under saadan en Stormvind paa den østlige Side af Den, saa maa man ganske tæt nærme sig Landpynten: Gyldenløves Hoved der paa Christiansøe ligger pderst Nord paa, det har

et af de stærkeste Batterier paa Fæstningen — denne Landpynt maa man sejle omkring — hvorpaa en Lots strax indfinder sig; men saasnart Skibet nærmer sig Mundingen af Havnen, maa man paa Skibet lade Bagbords-Ankeret strax falde. Paa denne samme nordre Side af Christiansøe ligger omtrent $\frac{1}{2}$ Kabbellængde fra den ud i Havet, et Skjær ved Navn Kullen, der ligeledes er forsynet med et Bartegn; imellem dette Klippefjær og selve Fæstningen kan man ogsaa sikker passere. — Under Stormvinde fra Sønden og Vesten sejler man sikkert igjennem de saa kaldte Taarn-Render, der ligge mellem Græsholmen, nord for Friderichsholm, og naar man i samme Stræde har passeret Klippen Jomfrue Ringen, østen for Græsholmen, lader man Bagbords-Ankeret falde og dets Ankertoug løbe af, indtil Skibet er kommen lige for Klippen Sprørringen, som ligger lige for Gabet af Havnens nordre Indløb, da Ankertouget selv standser Skibet i sin Fart og bliver saaledes liggende for sit Anker; hvorpaa Lotsen imidlertid nærmer sig med Trods og anden Hjælp, for at bringe det ind i Havnen.

Under Storm fra Vesten og Norden gaer man forbie den østlige Side af Tat — den allernordligste Klippe ved Fæstningen og Græsholmen, og saasnart man har passeret Bartegnene

for Grundene ved Græsholmen og lagt dem paa Styrbordssiden, saa maa man strax mindste Sejl, for derved, saa meget mueligt er, at standse Skibets stærke Fart. Derpaa maa Styrbord-Ankeret falde paa Djeblirket, saasnart Skibet nærmer sig Mundingen af Havnen, hvorpaa Lotsen da strax stiger ombord, for at efterkomme sin Pligt og see det indhavnet. Resultatet af det anførte er altsaa i Korthed dette: at man, for at kunde havne i Fæstningen, maa under Storm og Uvejr med nordlige Vinde, nødvendig stræbe efter at sejle ind i den sydlige Havn, men under sydlige Vinde derimod, lægge an paa, at anløbe den nordlige Havns Indløb. Aarsagen hvorfor dette maa iagttages nøjagtig, er for Søemanden indlysende, thi paa den Maade vorder Styrmanden altid raadig over Skibets Fart og er allene paa forefæresne Maade, men ingen anden — i det Farevand og under flyvende Storm — da istand til at standse Skibet i sin stærke Fart. Tilmed blive disse Forholdsregler fra en anden Synspunkt højstnødvendige at iagttage, og Forsigtighed tilraader at følge dem — at man ikke, ved Anløb, eller Paa- stød i selve Havnen, skal staae Fare for, at skade Skibet, eller noget af de flere Fartøjer, som ligge stille og rolige i Havnen.

§ 28.

Beretning om Anker-Pladse og de
bedste Havne paa Landet
Bornholm.

Der er — fra de østlige Havne i det baltiske Hav — tvende Cours at vælge for Søfarende, der agte sig til de vestlige tydske Stæder, som til Lübeck, Rostock, Bismar o. s. v. Den ene Cours gaaer syd om, og den anden nord om Den Bornholm. Almindeligst maa Skipperne rette sig efter de foretreffende Vinde. Disse allene ere de, der bestemme, hvilken Cours de maa tage ved Valget mellem den første, eller sidste Tour. Men, at styre Synden om Landet, er dog forbunden med langt større Fare end den nordlige Fart er, formedelst de mange Grunde og Skjær, som der findes i Farevandene mellem Rygen og Bornholm, dog alligevel beroer den Cours de maa tage, alle ne paa den Vind, som Skipperne forefinde, naar de først have opseilet og naaet Bornholm — og paa den Vind under Landet, vil det ene og allene komme an paa, enten Sejladsen snarere vil endes Syd om, eller Nord om Bornholm? Til bedre og fateligere Oplysning om denne Søetour, tænke man sig tvende Fartøier, der ere bestemte at gaae til

Lübeck, de følges ad til Bornholm og først østlig for Landet forlade de hinanden, for siden efter at gaac hver sin særskildte Cours, det ene styrer Syd om og det andet anstiller sin Cours Nord om Landet. Det Fartøj, der sejler Sønden om Bornholm, kan maaffee have opnaaet Lübeck efter omtrent 36 Timers Forløb, naar hint, der valgte at gaac nord om Landet maa, formedelst Modvind, holde ud i Søen over en Maaned, ja længere og udstaae imidlertid megen Fare og Angest og dog alligevel see sig tilsidst nød til, at søge sin Tilflugt enten i en dansk eller svensk Havn. I den Henseende er det vist nok vigtigt, forud at kjende de bedste Havne og at vide Beskeed om de tjenligste Ankerpladse, især under den barske Vinters Tid, besynderlig naar en Storm imidlertid rejser sig, Windene hyle i Takkelagen og Skibet tumles og kastes af de rasende Bølger, i det tykkeste Mørke og i en, næsten 17 Timer vedholdende lang Nat. Til sikker Vejledning for Søemænd, der første Gang befare Østersøen og ikke allerede ere forud bekjendte med dette Hav, har jeg derfor her uddraget og vil tilføje: En kort Beretning om Havne og tjenlige Ankerpladse paa Landet Bornholm. Denne Underretning er heller ikke ubigtig for selve Geographen. Overhovedet er det at mærke, at der, ved det hele

Land er ingen ret vigtige Havne; ved Rønne er den betydeligste Havn, og dog er den kun tjenlig for smaa Fartsøjer, der ikke stikke dybere, end til 6 a 7 Fods Vand. Paa Dens sydlige Side er der Arnager Havn, hvor store og dybtstikkende Skibe kan anløbe, men med denne Havn er den Ulejlighed forbunden, at den er blottet og staaer aaben for visse Paalands-Vinde; heller ikke har den nogen god, fast Ankergrund, saa den giver ikke den sikke Tilflugt, som man ellers der skulle have ventet? Men overalt er det ifkun i Nødstilfælde, at man bør søge Ankerplads paa den sydlige Side af Landet, da Grunden er næsten overalt ureen og ikke ankerfast. Men i Særdeleshed er det slet ikke raadeligt, at nogen stiller Courser sydlig om Bornholm, da der i de Farevande gives endeel farlige Grunde og næsten uundgaaelige Skjær, uagtet at Farevandet deromkring er bredt og rummelig nok. Dog alligevel kan man, for ikke at lade sig hendrive af stærk Modvind, lade Ankeret trygt og sikker falde paa mange flere forskjellige Steder under Bornholms Kyster. — Saaledes kan man godt ankre med østlig Vind i en Afstand paa en Fjerding, ja en halv Miil fra Landet, langs omkring ved Vestkysterne af Bornholm, og det endog overalt, i hvor man end selv vil? Med Sydost og vestlige Vinde

ligger man meget trygt under Kysterne ved Sandvig; dog er det endnu meget bedre og snffeligere at ankre lige for Allinge, men naar Vinden gaaer om til Nord, eller vorder Nordvest, maa man dog ufortovet sette Anker og gaae strax til Sejls derfra, hvorpaa man da styrer hen til Frenne Havn, ja længere hen, om man vil, lige uden for Nexøe, i hvis Havn eller Rhede man kan ankre trygt og sikker, endog under den stærkeste Storm fra Nord, Nordvest.

Som et Kjendetegn paa at Rheden ved Nexøe er den bedste og tryggeste Ankerplads under Bornholm, er der yderst ude i Havnen oprejst en Flagstang, i lige Retning med Boels-Havn. Man kan der ankre, om man vil, paa 8 — ja 10 Favne Bands Dybde. Hvad Landets nordre Side angaaer, eller dets Kyster fra Allike og til Svannike, da er Grundene til at ankre paa just ikke de bedste, ogsaa maa man, for ikke at kaste Anker paa en alt for stor Dybde, holde sig nær ind til Landet, men derved udsætter man sig ogsaa for Fare, om Vinden i en Hast vendte sig, eller forandrede sig til en stærk Paalands-Storm.

§ 29.

Et svensk tremastet Skib forliser paa dets Rejse til Stralsund den 26de Decbr. 1806 ved Fæstningen Christiansøe o. s. v.

Jeg vil slutte denne Beskrivelse med Beretning over et Skibbrud, som Doctor Fick var Dyensvidne til, medens han opholdte sig paa Christiansøe, hvorved Skibets hele Mandskab, 55 Soldater og 13 Matroser dog bleve reddede ved Commandant Kohls Omhyggelighed, hvorfor denne brave Mand, der endogsaa vovede sit Liv til Bølgerne for Skibets muelige Redning — blev belønnet af den svenske Konge, der 1809 blev detroniseret. Denne Commandantens fortjente Belønning vil jeg ligeledes anføre her, tilligemed de flere, han ved lige Begivenhed blev berøret med, de have hidtil kun haft Plads i danske og tyske Avis-Beretninger, men som en dansk Mand's ædel Daad — fejler jeg ikke, er han en indfødt Bornholmer — fortjene de en varigere Erindring, til Mønster for Efterlægten og et Tegn paa, hvad en almeen gavnlig Mand i dette Embede er i Stand til at bevirke.

Den 26de Decbr. 1806 Klokken 3 om Eftermiddagen, nærmede den svenske tremastede Skonnert

Fløndar ån sig Fæstningen Christiansøe med skarpt
 Nordvest Wind, eller Storm. Ved Synet af Skibet,
 som stod fare for, at begraves i Bølgerne —
 fra Fæstningen af, opbød Commendanten alt, hvad
 der stod i hans Magt, for at hjælpe det i Havn.
 Selv steg han med Lotser i en Baad, i Haab,
 om mueligt — at maatte naae Skibet, for paa
 samme at anordne det Fornødne. Men neppe
 havde Baaden opnaaet Mundingen af Havnen,
 førend Bølgerne hartad skjulte Baaden og havde
 paa et hængende Haar nær, opslugt ham og Folket
 naar de ikke, i samme Øjeblik ved en behændig
 Vending med Baaden, havde søgt at naae Havnen
 igjen. Her i Havnen gjorde man altsaa Tilbered-
 delser med Louge o. s. v. — om Skibet kun kunne
 laange Mundingen? — for at forebygge, at det ikke
 skulde kandre ved Indløbet til Havnen. Endelig
 naaede det med megen Møje til Sproringen —
 kun 30 Skridt fra Mundingen af Havnen. Men
 her nærmede det sig tillige sin Undergang, thi Skibs
 Capitainen — der var ukyndig i Indløbet og ube-
 kjendt med de flere Strømme ved disse nærliggende
 Klipper — troede — siden der ved Sproringen
 mødte en Modstrøm, der standsede Skibet i sin
 Fart — at han nu allerede havde naaet Havnen. —
 I denne Forventning lod han Ankeret strax falde,
 for der at maatte holde sig saalænge, indtil han

var saa lykkelig fra Fæstningen af, at modtage nærmere Hjælp. Men han fejlede i hans Forhaabning, siden det var umueligt, at Ankere var ifaand til at holde Skibet fast i en Klippegrund — i Nærheden af flere Klipper — og i en flyvende Storm, som det samme Gang var — Fartøjet blev rigtig nok for en Tid standset i sin Fart, men Bølgerne bleve ogsaa imidlertid raadige over det; det var for svag til, at modstaae deres Overmagt og inden en faa Tid var forgaaet, kastede de det, som en Bold, imod Klipperne under Batteriet: Gyldeens Løves Hoved. I faa Minuter havde de spidse og skarpe Klippeskanter stødt store Huller i Skrogget, hvorved Vandet strømmede ind i Skibet; hidtil havde man paa Fordækket ikke øynet andre end Matroser. Men efter at Skibet havde tørnet mod Klipperne, blev Dækket lige med et skjult af Soldater, der ilede op paa Dækket, for at undgaae at druknes nede i Rummet. Imidlertid kastede Bølgerne sig — fra Stedet, hvor Skibet laae i sin uheldige Stilling — tyve Skridt ind paa Fæstningen, hvor Mandskab stod til Rede, for at bjerge Menneffene. Til den Ende gjorde man paa Fartøjet en Trosse fast med den ene Ende, bandt til Tovet et Stykke Træe og kastede Linien over Bordet. Træestykket blev af Bølgerne strax kastet op paa Landet, følgelig Touget med. Dette greb

man paa Øjeblikket paa Fæstningen og holdt vel fast ved. Strax derpaa greb en Soldat Louget med begge Hænder og kastede sig svævende fra Skibet i Bølgerne, flattrede op af Louget paa Klipperne under Vandet, medens Bølgerne spillede med ham undervejs, indtil han naaede Landet. — Det var, beretter Doctoren, et saare mærkeligt Syn, at agte paa, hvorledes den ene Soldat efter den anden — Raden igjennem — greb Louget atter og sprang over Borde, for at gjøre denne ubehagelige Havrejse, der blev foretaget af enhver af dem, som om det for dem havde været en længe tilvandt Maneuver. Men, ved Opflattringen under Klipperne, maatte de imidlertid vel vogte sig, at Bølgerne ved Kasting ikke knusede dem paa de hvasse skarpe Kanter under Vandet. I en Tid af 15 Minuter omtrent, vare de 55 Soldater alle, vel drypvaade — dog uden al anden Skade forresten — alle paa det Tørre. Derpaa kom Raden at gaane til Søes til de 13 Matroser, der imidlertid havde kastet deres Rister, Klæder og Gods over Bord, paa det at Bølgerne kunde kaste det altsammen op over Klipperne i Land. Imidlertid dette stod paa, blev 2de Mæster huggede overende, der strax styrtede overbord, efter at Stormen havde allerede, førend Skibet naaede Fæstningen, knækket Fokkemasten. Nu var ingen flere tilbage paa

Braget uden Styrmanden, der var beskæftiget med at fæste et og andet overbord — for dog at bjer-ge, hvad der paa denne Maade kunde lade sig bjer-ge? Fra Fæstningen af raabte man flere Gange til ham, at han dog maatte forlade Braget, som truede hoert Djeblif med at ville revne. Endelig gjorde ogsaa han samme Svømmerejse velbeholden.

Den gode kjerlige Commandant imodtog alle disse skibbrudne Svenske allerførst i sin Boelig, for at vederqvæge dem, indtil han andendags Morgen lod dem ordentlig indqvartere hos Indvaanerne. — Af det kongelige Magazin lod Commandanten til- dele enhver af det svenske Mandskab daglig ligesaa stor en Ration, som til en dansk Mand.

Commandanten indberettede Dagen derpaa med en Postjagt, denne Begivenhed til Kjøbenhavn og — saasnart den derfra var blevet Kongen af Sverrig indberettet — blev der fra Sverrig af af- sendt næste Aar et Skib til Christiansøe, for at overføre Mandskabet til deres Bestemmelsessted, Stralsund.

Paa det forliste Fartsøj fandtes Munderings- stykker til et heelt Infanterie-Regiment, hvilket Regiment var allerede overskibet til Stralsund. Skonnerten Glöndarån havde allerede den 24 Decbr. forladt med sit Mandskab o. s. v. Øst adt tillige med Tre andre store Fartsøjer, hvorpaa en-

endeel Tropper vare indskibede; ligeledes fra bemelte Østødt ialt 700 Mand. Men om disse vare igjen kastede tilbage? eller havde naaet Østødt atter, eller hvad Skjebne Mandskabet havde havt tilligemed deres Skibe, dette vidste det reddede Mandskab ikke at gjøre Rede for. Tidlig anden Dags Morgen, gik Doctoren ud for at see til Braget. Kun Galleriet over Kabhytten svømmede der paa Stedet, tilligemed Gangspillet og nogle flere Stykker af Skibets Redskaber, som havde viklet sig ind i Takkelagen, var nu at see. Skroget som imidlertid var blevet knuset i utallige Stykker, hvilke vare kastede op paa Klipperne, saae man der endnu, men til hans Forundring saae han mange af de stærkeste Egebjælker saa sønderlemmede som smaae Saugespaaner, der laae stræede og splittede omkring paa Vandet. — Samme Dag, thi da var Havet stille — roede flere Lotser udi Baade paa det Strøg omtrent, hvor Skibet havde lagt, for om mueligt at bjerge noget af Ladningen med Gandens Kloe. Dette lader sig gjøre paa følgende Maade:

2de Lotser fare begge udi en liden Jolle; Den ene sidder ved Roret og den anden har et Instrument af Jern, med Hage i Enden og Taffer paa Siderne — dette kaldes Gandens Kloe; dette Instrument hænger i en Strikke, som samme Lods

holder i Haanden; Denne sidst ommelte Lots lægger sig ud over Jollen saaledes, at han næsten rører Vandets Overflade med sit Hoved og Ansigt. Paa denne Maade kan han see 30 til 40 Fod ned i Vandet og opdage alt, endog alt hvad der ligger paa Bunden af Havet. Mærker han nu noget, som rager frem, eller op ad, saa lader han Fanden s Kloe fare til Bunds, denne tager fat i alt hvad den vedrører, hvad den faaer fat paa hales op i Jollen og paa denne Maade lader sig meget opfiske af Havet.

De skibbrudne svenske Folk vare alle unge stærke og vel voxne Karle. Sex af disse bleve indquar- terede i en Sidebygning næst ved Skolelærer Jan- sen, Doctors Vert; han havde altsaa Lejlighed til at underholde sig med saamange af dem, som forstod Tydsk og talte med dem om adskilligt, hvorved de, ved enhver Lejlighed yttrede ægte Fædre- lands-Kjerlighed, Troeskab og Hengivenhed for deres Konge. Hver Aften førend de søgte Natte- hvile i deres Hænge-Køjer, holdte de alle 6 Aften- bøn med hinanden og sang ligeledes fællig en Psal- me — Ja — i deres ganske Forhold og daglige Op- førsel yttredes Kjølelse af Religiositet og deres Sæ- delighed var endog fremlysende. En Armee blot af 5000 Mænd saa Christeligsinde, meente Doctoren, ville under en fortrinlig tapper og tillige

elstet General, kunne ndføre store Ting. Unægtelig er det, udlader Doctoren sig ydermere, at man blant de nordiske Folk — især hos Danske og Svenske — han rejste ej i Norge, kjendte altsaa ikke heller denne benævnte kjække Nation — finder mere Karakter, Patriotisme, Sjælsfrihed og retskaffen Gælfelse, end blant deres sydlige Naboer — vel ere Menneskene der som Naturen selv, mere raae, men ogsaa bedre og — endnu ej saa fordarvede ved Luxus og Irreligiøsitet, ej endnu ere de i Almindelighed saa omkhabte til egennyttige Egoister, der intet Fædreland have og for hvilke Intet er helligt, naar det kommer an paa, at tilfredsstille deres Tilbøjeligheder og sandfælige Lyster, især Øjenslyst, Kjødslust og et hoffærdigt Væsen.

Den 10 Decbr., et Par Dage førend Doctoren med den Kossøcker Skibs-Capitain, G er des, havnede paa Christiansøe, var der sammesteds indløbet et Skib fra Lübeck, hvis Capitain berettede den sorgelige Tildragelse, der var foregaaet i og uden for Staden Lübeck i Anledning af den preussiske Krig. Han berettede tillige, at det hele Mecklenborgske Land var allerede den Gang heel besat af et Corps af den franske Armee.

Et stort Americanst tremastet Skib var 8 Dage efter D. Ficks Ankomst paa Den, indløben i

Fæstningens Havn. Dette var af Uvejrs saa yderlig ramponeret, at det maatte udlosse hele Ladningen, for der i Havnen og paa dens Værft at repareres fra Grund af. Dets Skibs-Capitain opholdte sig den meste Tid paa Bornholm i Kjøbstæderne; det var ham et behageligere Ophold, end paa det stille Christiansøe. Imidlertid var omtrent paa samme Tid et stort russisk Fartøj løbet ind i Fæstningens Havn, hvis Skibs-Capitain blev som Arrestant strax ført over fra Christiansøe til Bornholm, hvor hans svigefulde Forhold blev sammesteds undersøgt og paadømt af en Gæstret. Man beskyldte ham for, at han nemlig, under Kysterne af Bornholm havde til nogle Beboere sammesteds, overladt og solgt et stort Quantum Korn, hvoraf Skibets hele Ladning bestod og siden ved Løffepladsen foregivet til den Kjøbmand, som havde forskrevet Ladningen til Bornholm, denne Usandhed: at han i en hæftig Storm saae sig nødt til, at kaste det Manglende af Lasset, som han virkelig havde solgt, over Bord, for at redde Skibet fra Undergang tilligemed det øvrige af Ladningen; men han blev overbeviist om denne Usandhed, saavel af hans egen Styrmand som af Skibets tvende Baadsmænd, der alle Tre bleve hentedede over fra Fæstningen af til Bornholm, for at confronteres med ham for Retten, der sammesteds

blev paa Kjøbmandens Begjering holdt over ham. Doctoren beretter i den Anledning, at enhver retsindig Mand maae billig forskrækkes over de store Bedragerier, som nogle enkelte Skibs-Capitainer begaae imod deres Skibsredere og Assurance-Contoirerne, hvilket sagkyndige Mænd saavel i Havnen paa Christiansøe, som i flere Søe-Havne fortalte ham flere Exempler paa.

Imidlertid Doctoren opholdte sig paa Christiansøe, løb efter 14 Dages Forløb, et Engelsk Skib, som ligeledes kom fra Pillau, ind i Fæstningens Havn, paa samme befandt sig en Engelsk Legations-Secretair, der var kommen som Courcer fra Constantinopel og havde taget Hjemvejen — Retourren — over Wien til de vestlige russiske Grændser, derfra igjennem Bchlau og Königsberg hvorfra han til Lands maatte rejse til Pillau og blev af Storm tvungen til at anløbe undervejs Fæstningens Havn. Siden det Engelske Skib ikke kunde formedelst Modvind, fortsætte sin bestemte Rejsetour, saa lod Commendant Kohl ham ufortøvet med en liden Jagt fra Fæstningen af, sætte over til Øst ad i Skaane, der ligger 20 tydskke Mile fra Christiansøe. Fra Øst ad ville Secretairen rejse igjennem Everrig til Kjøbenhavn og saa derfra videre fort til London. Denne ligesaa hurtige

fom fikke Lejlighed betjente Doctoren sig af, for at gibe hans længselfulde Familie Efterretning om hans Befindende og underrettede dem tillige om, at han nu var i Begreb med, at ville rejse hjem til dem igjen. Uagtet denne lange Rejse, snart til Lands, snart til Vands, kom dog bmmelte Doctorens Brev, dateret Christianse, til Erlangen, inden fulde 18 Dages Forløb.

§ 30.

Commandant Kohls hæderfulde Belønning for udevet ædel Daad.

Denne aarvaagne fortjenstfulde Embedsmand, Commandant Kohl, der ved alle Lejligheder har viist sig saabidt mueligt, yderligst omhyggelig for at redde baade Mennesker, Skib og Gods fra Undergang, der uden denne hans aarvaagne Omhu vare maaskee ellers blebne Offere for de oprørte rasfende Bølger ved Fæstningens Farvande; han har derved nogle Gange erhvervet sig flere Regenters skjønsumme Erkjendtlighed og hæderfulde Belønning. Efterfølgende tvende offentlig kundgjorte Hæders-Tegn for hans erkjendte Fortjenester og udviste ærefulde Forhold, hvormed han er blevet udmærket, ere de vigtigste og sidste af ham modtag-

ne — saavidt mig er bekjendt — og disse fortjene, til varigere Erindring, her, i Fæstningen Christiansøes nyeste Beskrivelse at vorde, til Minde for Efterslægten, opbevarede.

Af Dannerrigets næst sidste Konge, Christian den Syvende, blev ham for nogle faa Aar siden, for hans Narvaagenhed og utrettelige Naapassenhed i Commendantsskabet paa Fæstningen, højtidelig oversendt Medaillen pro Meritis. Den agtes af Værdi for 100 Rdlr. dansk Courant Myndt. Paa den eene Side af samme Guld-Medaille findes følgende Dnskrift, der er omgivet af en flettet Krands: "For ædel Daad". Paa sammes Revers findes bemelte Konges vel trufne Brystbillede med denne Naaskrift: "Christianus VII. D. G. Rex. Dan. Norv. Vand. Goth."

Dernæst er ham den 18 September 1803 af Grosserer-Societetet i Kjøbenhavn foræret — ved dets Formand — der, om jeg ikke feiler? var allerede den Gang — Hr. Hans Rudolph Saabye, Grosserer og Consul for de nordamericanste Frisatter — en stor Sølv Thee-Kande og en Sukker-Daa-se af udmærket fint skjønt Arbeide — i hvis nedre Afdeling fandtes et halv Dosis Guld Theeskeer forvarede. Anledningen til denne store og anseelige Foræring, var denne: Et af Grosserer-Societetets store Handelsstibe var udi Farevandene ved Gæst-

ningen tilsat og forliist; Skibscapitainen og hans Søn havde ved bemelte Skibbrud reddet deres Liv ved at opstige overst oppe paa Skibets højeste Mast. Strax betroede Commendant Kohl, uden lang Betænkning sit Liv til de ved heftig Storm oprørte Bølger og ved denne menneskefjerlige Daad — hvorved han vovede sit eget Liv, for at redde andres — var han saa lykkelig, at redde Capitainen og hans Søn fra Undergang i denne deres Angest og kvalfulde Stilling. Paa Kaffekanden er denne ædle Handling særdeles smukt afbildet: I ophævet Arbejde sees et stort strandet Skib der, allerøverst paa den største Mast forestiller Capitainen og hans Søn, at holde sig fast imod Bølgernes Anfald. Ydermere forestilles den Baad hvorudi Commendanten igjennem Bølgerne vover sig hen til Masten for at redde begge anførte Mennesker fra at druknes. Paa den anden Side af Kanden sees ydermere Prospecten af Fæstningen Christiansøe ligeledes i smukt ophævet Arbejde, med denne Overskrift: "Ædel Daad udøvet den 18 September 1803. ydes dette Minde af Grosserer-Societetet udi Kiöbenhavn."

Endelig imodtog han i Maret 1807 af den svenske Konge: Gustav Adolph den 4., der i indværende Aar 1809 blev dethroniseret: En Guld Enustobaks Daase, besat med ægte Perler, med efterfølgende offentlige Befjendtgjørelse

i Kjøbenhavnste Efterretninger, hvilken Beretning som den Hamborger Correspondent meddeelte Læseren uden for Riget, lyder saaledes: "Hans Kongelige Svenske Majestæt haver ved hans Gesandtskab udi Kjøbenhavn, ladet tilstille Commendanten Hr. Kohl paa Fæstningen Christiansøe, en Gulddaafe, besat med ægte Perler, fordi han reddede Mandskabet paa den svenske Skonnert Gländarån, som strandede ved Christiansøe i December Maaned 1806." Doctoren anmærker ved den Lejlighed: at han ved venkabelig Forsamling samme Aften hos Commendanten, som Mandskabet om Eftermiddagen blev reddet, havde spaaet ham forud, at han i den Anledning vilde blive regaleret med bemelte Kongelige Belønning fra Sverrig; ligesom han og, ved hiint Pragt-Meubel, den store Sølofande, gjør denne Bemærkning, at den, hvergang den i selskabelig Omgang hos Commendanten blev brugt, gav ham, ikke blot physisst, men endog sand moralsk Nydelse.

§ 31.

Sammenligning mellem den ældre 1756 trykte Beskrivelse over Christiansøe, og denne nærværende nye.

For de Læsere, der ikke eje Thurø Christiansøe Beskrivelse, som er indbegrebet under hans Bornholms Beskrivelse med förtløbende Sidetal og indbefatter kun Sex Blade, paa hvilke endog findes, foruden en stor Bignette, en kobberstakken Prospect af benævnte Fæstning, er det min Pligt, at paavise saavel Overeensstemmelsen, som Afvigelsen mellem begge, hiin og denne. Jeg har til den Ende intet citeret, eller affkrevet noget af hiin den ældre, i nærværende nyere Beskrivelse paa det Læseren ved Oversynet af dem begge paa et Sted, kan lettere sættes i Stand til at bedømme Forskjællen mellem disse særskildte Beskrivelser; end ikke en eneste Optegnelse af Christiansøes ældste Kirkejournal, der allene fylder fire Sider af dens 6 Blade er af mig afbetjent, uagtet den efter mine Tanker udgjør det meest interessante af hvad der berettes i hiin ældre Christiansøes Beskrivelse. Bemeldte Optegnelse tilførte den første Garnisonspræst paa Fæstningen, Anders Jensen Walborg, Kir-

febogen, den indeholder de første der ansatte Besætningens Navne, deres Omvevling og andet mere Fæstningen angaaende.

Thura har i sin, ligesom jeg i min Beskrivelse hentet Historien om Anledningen til, at Christiansø blev befæstet af Kong Christian den Femte af den ældre Montoppidans Theat. Dan. vet. et mod. trykt i Bremen 1730. Tom. I. p. 140. Men af Fæstningens Terrain og forskjellige Klipper, angiver han slet ingen Opmaaling, end ikke af dens vigtige Havn? Han beretter det store Castelstaarns Anlæg paa Fæstningen, men melder intet om det andet og mindre paa Friderichsholm, hvorfra der dog kan canoneres, ligesaa vel som fra det større. Den ældre melder kun om at en Medaille blev slagen til Erindring om Fæstningens Anlæg, denne nærværende paaviser og beskriver tvende Medailler myntede i bemeldte Anledning.

Thura anfører Regnbands Beholdning mellem Klipperne under Benævnelse af Damme og melder blot om et Kildevæld paa heele Fæstningen. Nærværende Beskrivelse har ingen Damme opgivet hvorudi Vandet, omkringgivet af Klipper, vel vilde vorde stillestaaende, men den paaviser derimod 5 Kildevæld paa den største Ø, Christiansø allene, paa 5 forskjellige Steder.

At Havnen kan rumme 30 Fartøjer af forskjellig Størrelse, er eensdan i begge Beskrivelser, dog melder den ældre Slet intet om: dens tvende høist forskjellige Indløb og Dybder. Intet om Indsejlings-Maaden under alle forskjellige Vinde, eller under Storm og Uvejr. Slet intet om Skjærene og disse vare der dog ligesaavel 1754 — 56, som de endnu ere der. Bartegnene ved Skjærenes omkring Fæstningen ere maastee en sildigere Indretning, som ikke i de anførte Aar vare opstillede, eller betegnede? Men alt dette, som er høist magtpaaliggende for Søfarende at besidde nøjagtig Kundskab om, er derimod udførlig berettet i denne den nyeste Beskrivelse.

Haver paa Steenklipperne angaaende, beretter den ældre Beskrivelse "at Commendanten haver tvende, der indeholde et Terrain af 50 til 100 Skridt i firkant, samt, at de øvrige Betjente have sammesteds hver 1 a 2 Haver ved deres Boliger — saa store, at de endog skal have Parter og Damme i samme Haver, af den ikke ubetydelige Størrelse tillige, at de ej allene kan have Karusser men endog Sjedder i dem o. s. v. Ydermere hedder det paa samme Sted, at enhver, af Thura saa kaldet gemeen Soldat og Matros haver sin egen Have, saa at de ikke behøve, at afhente Rjøkken Urter fra Bornholm." Hvad denne Post angaaer, ere begge

Beskrivelser hinanden modsigende, som maaskee kan hæves ved, at agte paa den Forskjel, som Tiden derudi kan have gjort fra 1754 indtil 1806. Det er vel mueligt, at der forhen kan have været mange flere Haver paa den største De, Christiansøe, end der nu ere i den senere Tid, da de flere store Bygninger, som Magazinerne, Casernerne, Mølle-Bygninger, Probiants-Forvalterens o. s. v. ere i den seneste Tid opførte paa Christiansøe allene.

Nu derimod i den seneste Tid, hvor der nu tæles 74 store og mindre Boliger — den ældre Beskrivelse melder kun om Commendantens, Præstens og Degnens Høveliger — er det dog usandsynligt at der skulle være Have-Pladser til enhver Betjents Høvelig og altsaa flere Parke og Damme af den Størrelse, at Gjedder og Karusser kunde leve og trives paa hine Klippe-Grunde. Probiants-Forvalterens senere store Have, som i nærværende Beskrivelse baade er anført og beskrevet, kunde ikke, som et senere stort Anlæg paa Kongelig Beføstning, ommeldes i hiin, den ældre af Thura udgivne Beskrivelse 1756.

Efter hiin den ældre Beskrivelse, skal ikke blot Commendanten allene, men endog hver af Betjenterne sammesteds, holde 1 a 2 Rjør, af hvilke de, foruden den fornødne Mælk til deres egne Huusholdninger, skal endog kunne sælge Mælk til de, af

Thura saa kaldte, gemeene Folf paa Fæstningen. Men dette er i flere Henseender mig ligeledes usandsynligt fornemmelig deraf, siden Høet og Foderet til et saa stort Antal Kjør, maae, som han selv beretter, overføres fra Bornholm. Melk af 1 høist 2 Kjør er tilmed om Sommeren neppe tilstrækkelig til een, endog kun liden Families Huusforødenhed, naar samme holder Tjeneste-Folk tillige, end et det var gjærligt, at der af et Par Kjør, som tilmed maae holdes bestandig paa Stald, kunne blive saa meget tilovers, at der af dem kunde overlades Melk til Salg. Og saa vilde de tvende Her, som allene ere beboede, worde i saa Fald bepakkede med for mange Stalde, der vilde forhindre Fæstningens Skyts til alle Sider, i paakommende Angrebs-Tilfælde. Tilmed er Græsholmen den eneste af de af Havet omflodte 5 Klippe-Her, hvor Græsning kan have om Sommeren, men af denne ubeboede De haver Commendanten usum fructum alene og, skulle der paa samme fredes over Edderfuglen hvis Tilværelse paa den er ham langt vigtigere, end den Melk, der kunde sælges af et Par Kjør; maatte og kunde samme Græsholm ikke være tilgængelig for alle Fæstnings-Betjenteres Malke-Kjør.

Thura beretter, at der findes ingen Heste paa Fæstningen, derom meldes intet i denne nyere Beskrivelse, da denne Bemærkning er, saavel for de

Læsere som enten selv have været paa Fæstningen, eller som kun tænke sig Bestaaffenheden af begge disse tvende Fæstnings-Øer, som ere høje, stejle Klipper, der ere foreenede blot med en Glydebroe — overflodig. — Den ældre beretter hvilke Saltvands-Giffe — paa Laxen nær, som dog fanges i Overflodighed — der fanges ved Fæstningen, især paa et Sted i Nærheden af den, som kaldes Graaberhullet, hvor der endog skal fanges Rablieau paa 12 Punds Vægt, men den indlader sig ikke i speciel Anmeldelse, hvor megen Sild og anden Giff derfra aarlig udstibes, som denne nærværende beretter. Om de til Livets Fornødenheder behøvende Producters Overførsel fra Bornholm, meldes ikke i den ældre Beskrivelse, saa lidet om den bestemte store aarlige Tilførsel i Juni Maaned fra Holmens Proviants-Magazin udi Kjøbenhavn, som om den særdeles Proviantering ved et stort Førsels-Skib, som sendes almindelig tvende Gange ugentlig fra Bornholm til Fæstningen.

Den Beretning, at Gudhjemmene paa Bornholm, der ligge Fæstningen nærmest og ikke fuldt tvende Mile fra den, tilberede endnu deres Sild paa Fæstningen, som de og gjorde medens den hedte Ertholmene og vare ubeboede og ubefæstede, have begge Beskrivelser hentet hos den ældre Pontoppidan Theat. loc. est T. 1. p. 143. Om Edderfug-

len, der af Vornholmer og paa Christiansøe kaldes *Uabøer*, beretter *Thura*, at der af den om For- aaret komme mange Tusende, men indlader sig for- resten ikke i Beskrivelse over denne herlige Fugls Særkjende, eller Natur-Historie. Men hvad han beretter i samme Anledning, at Betjenterne kan paa Fæstningen efter eget Behag fkyde Søe- og Land- Fugle — er urigtigt; *Edderfuglen* indfandt sig nep- pe i saa talrig en Mængde paa Fæstningens Klip- per, som anføres af *Thura*, om det var Betjenter- ne tilladt efter eget Behag at løsne Bevær; Com- mendantens Interesse og aarlige Indtægt af *Ed- derduun* ville i saa Fald ogsaa lide derunder, naar enhver maatte jage efter Behag, men i en anden Anledning tilføjer *Thura* selv, at det er ingen til- ladt, at komme paa *Græsholmen* uden Commen- dantens Tilladelse, ikke heller tilstødes det at fky- de nogen *Uabøe* paa Fæstningen, disse tvende Bø- retninger indeholder saaledes Modsigelse, nærvæ- rende nye udlader sig bestemt over anførte.

Uden at beskrive Fæstningens Indretning og Besætning, uden at anføre dens Forsvars-Anstal- ter, eller opgive dens Bastioner, Batterier o. s. v., hvorover nærværende Beskrivelse giver fuldstændig Beretning, beretter *Thura* "at den i vore Tider hol- des for at være uovervindelig." Uagtet Fæstningen har modtaget store og betydelige Forbedringer siden

Maret 1754, der alle ere hensigtsmæssig anvendte, saa kan denne Maasand, "at den er uovervindelig" vel neppe end ikke i vore Dage, uden al Betingelse, ligefrem antages, efter hvad Krigskonsten nu formaaer mere, som er bekjendt nok, end for et halvt Aarhundrede siden. Man troede og det samme, indtil før saa Aar siden, at Stettin og Colberg, der vare langt større, vare uovervindelige og dog bleve de begge erobrede. Man stod og forhen i den Tanke, at Fæstningen Cronborg kunde udholde en Orlogsflaade fra at gaae igjennem Drosund; Men den hollandske Flaade passerede dog derigjennem 1658, uagtet de Sveiske, som forud ved Forræderie havde bemægtiget sig Fæstningen, søgte af alle Kræfter at maatte forhindre det, og at Engelske Orlogsskibe har i vore Tider flere Gange gjort det samme, det haver jo Danmark erfaret!!!

Af anførte Sammenligning seer Læseren Indholdet af Thuræ ældre Beskrivelse over Christiansøe, ledsaget med mine Bemærkninger, hvad den nyere Beskrivelse beretter ud forligere, under angivet Indhold i § § 30, findes intet, uden det her allerede anførte, i den ældre, uden Kirkens bibelske Malerier fra 1684. o. s. v. Jeg vil til Slutning anføre Thuræ Beretning om Sommer-Fornøjelser paa Christiansøe, der er et passende

Sidesnykke til disse Hebeboeres Vinter-Fornøjelser, som jeg opgiver i § 17, der paaviser Selskabelighed blant den højere Classe af Fæstningens Beboere. "Paa Græsholmen hedder det, forlyfter Commendanten sig med andre Betjenter paa Landet, om Sommeren, tagende kold Mad med sig, som de der nyde, og beseer Naboen's Indquartering, hvilken Forlystelse for dem er ligesaa stor, som det for andre Skjæbstedfolk kan være, at søge deres Fornøjelse i Skovene, hvoraf Dens Indbyggere ikke have det mindste at rose sig."

